

կանխեցելոյ՝ ի կայս մեծին Մխիթարայ. և վասն ժամանակին ժողորման ի պատեւ ընդամանի յուզմանց միապետեալ բռնակալին փռանկաց, ոչ կարելով ընդ կարճոյ ճանապարհ ծովաւու լինել, երկարածիք և բազմավտանգ ուղեւորութեամբ հասնել անցեալ ընդ բարձրակոհակ պատուարս Պալքան լեռանց, հՀաս ուր ուրեմն յընտրեալն սրբավայր. և հետեւելով նախաժամանելոյ եղբորն՝ փոյթ ընդ փոյթ անցանէր ընդ կրօնաւորական և եկեղեցական աստիճանս, և քսանամենի կատարեալ կնքէր քահանայական կարգաւ, յետ սակաւուց աւարտեալ և զուամանցն հրահանգս, ի տղայութենէն և անդր զամս քսան միայն եկաց ի վասնս. և զատ յայլոց ինչ պաշտամանց ըստ վանական հրահանգաց, զայնքան ամս ինքն լինէր առաջին երգիչ դասուն, գեղեցիկ, զգայուն ողորկ ձայնիւ ոչ միայն զլսելիս զուարճացուցեալ, այլ և հոգեխառն օծութեամբ շնչոյն զմայլեցուցեալ զսիրտս, և յարտասուս իսկ լուծեալ զմանս, և որպէս ձայն նորա լսողացն էր սիրելի, յոյժ սիրելի և ինքեան երաժշտականութիւնն կամ երգեցողութիւն, զորմէ և ցվախճան աւուրցն խօսէր անհատարար խորթակաւ, ոչ իսպառ և ծերութեամբ խրթնացեալ ի բնատուր պարգեւէն: Զգայր անշուշտ ի դաւար հասակէն՝ եթէ ի յաւերժական երգարանութիւն սահմանեալ է որ ի նմա հոգին. նոյն հոգի կամ միայն՝ նմանօրինակ իմն շնորհօք օծին զնորս և զանյօղական ձայն բանաւոր, զշարակարգութիւն բանիցն ասեմ յարամեանս բարբառ, զոր որպէս ճարտար բրուտ գկան կակուղ լմելով՝ այնպէս ամոքեաց և հեշտալուր կարգաց, և ինքնաստեղծութեան և ի թարգմանութիւնսն անբաւ, որպէս զի և ըստ այնմ ոչ փոքր և աննշան մասին՝ տինա և ի տիրազուխ, ոչ զանգիտեմ նոր ոմն Շնորհաւրի գեղեցկագիր ասել զնա և ճարտար թարգմանիչ...»

Ու այս առթիւ ապագայ դարերը իրեն երախտագէտ պիտի մնան, զի Հիւրմիւզեան տուաւ մեր գեղեցիկ դպրութեան վիրգի-

լիստի, Պենելոնի, Ռասսինի սքանչելի թարգմանութիւնները, նա մանաւանդ Ռասսստոքին, որուն զովեստն լսած է մեծ հանճարներէն Հ. Ա. Բազրատունիէն և Հ. Ալիշանէն, որոնց ոսկի շրջանակին մէջ՝ շողողուն տառերով՝ քանդակուած կը մնայ գերապայծառ Հիւրմիւզեանի անունը...

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ,

ՀԵՆՐԻԿՈՍ ՍԻԼԵՆՔԷՎԻԶ

Զ Ր Հ Ե Ղ Ե Ղ Ը

◁ □ ▷

ԳԼՈՒԽ Զ.

Արեւ տխուր բարձրացաւ Վոլոնդովիչի վերեւ, սփռելով ճառագայթները աւերակաց կոյտի մը վրայ: Այն՝ դեռ միայն ցող, մոխիրներու մէջ կը քալէին մարդիկ իրենց սիրելիներուն դիակները փնտրելով: Այո՛, ազնուականութիւնը յաղթէր էր Քմիդայի, բայց աւաղ, ինչպիսի՛ յաղթութիւն: Պուզրիմներէն շատերը ինկած էին կոռոյ ժամանակ. իսկ շրջակայ գիւղերուն մէջ չկար մէկը՝ որ չողբար կամ ամուսինը, կամ որդիքը, կամ հայրը:

Քմիդայի զինուորներէն ոչ ոք ազատեր էր պատուհասէն: Ոմանք Վոլոնդովիչի մէջ ինկան՝ կատաղաբար պաշտպանելով իրենց զինքը, կռուելով մինչև անգամ վիրաւորուած: Ուրիշներ՝ թէպէտ կրցեր էին փախլիլ, սակայն անտառին մէջ զերեւեհ հալածողներուն ձեռքն ինչաւով, չարաչար և անխնայ կերպով սպանուէր էին: Նոյն ինքն Քմիդա փախեր և փնտրելոյ եղեր էր, զահաւէժ յորձանքի մէջ ինկած մարդու մը նման. ոչ ոք գիտէր թէ ինչ հանդիպեր էր անոր, միայն ենթադրութիւններ կ'ընէին:

Կոտորածէն ազատուող Պուզրիմները Վոտոգլի դիմեցին, ուր դրին իրենց բանակը: Տունը լեցուեցաւ կիներով և տը-

դաքններով : Աւերսանդրա օրիորդը Մի-
դրունիի կալուածը դրած էր այն ամէնուն
տրամադրութեան տակ՝ որոնց տունները այ-
րած էին : Վոտոգղի մէջ հարիւրէն աւելի
զինեալ մարդիկ մնացին . ասոնք ջոկատ-
ներու բաժնուելով կանոնաւոր կերպով կը
հսկէին, վասն զի կ'ենթադրէին որ Գիւ-
դա գործը լնցած պիտի չսեպէր և օր մը
կընար զինեալ՝ յարձկն Պիլլէվիչ օրիոր-
դին վրայ : Գաւառին երեւի ընտանիքնե-
րը, Նիլլենկները, Սոլլոնուպները և ու-
րիշներ իրենց ծառայները զրկեցին հոն :
Վոտոգղի պաշարումէ վախցող ամբողջ մը
կերպարանքը ունէր :

Օրիորդը միշտ կը շրջէր զինուորներուն
մէջ, կը խօսէր ազնուականներու հետ,
կ'այցելէր կիներուն և տիտր, տփոյն,
հիւանդկեղ, կը լսէր ժողովողեան զան-
գատները և անէճքները՝ զորս կը թափէին
Փմիդայի զլխուն և որոնք, հատու սուրի
մը նման, կը վիրաւորէին իր սիրտը, վասն
զի այդ ամէն աղէտից անմիջական պատ-
ճառը ինքզինքը կը համարէր : Իրեն հա-
մար եկեր էր այն խենթը գաւառին հա-
սարակաց խաղաղութիւնը վրդովելու, սար-
սափ սփռելու ամէն կողմ և արիւն թա-
փելու . իրեն համար արիւնարբու և վատ
համբաւ մը թողուցեր էր հոն, վերջապէս,
իրեն համար ոտքի տակ առեր էր ամէն
օրէնք, սպաններ էր խաղաղ հողատէրերը
և, անհաւատներու նման, հրով և սրով
այցելէր էր գիւղերը, այնպէս որ ամէնքը
կը զարմանային թէ ինչպէս մէկ անձ մը,
այնչափ քիչ ժամանակի մէջ, այդչափ
չարեղ կըցեր էր գործել, և մարդ մը, ինչ-
պիսի էր նա, ոչ բոլորովին չար, ոչ բո-
լորովին ապականեալ, լինող մէջ Փմիդայի
և իր գործերուն՝ անդունդ մը կար : Ու այդ
խել էր պատճառն օրիորդին մեծ վշտին,
վասն զի կը մտածէր թէ այդ մարդն՝ զոր
առաջին տեսութեան սիրեր էր բոլոր սըր-
տովը, կընար տարբեր ըլլալ, ունենալով
ճշմարիտ ասպետի մը, հայրենասիրի մը
տիպարն ըլլալու բոլոր յատկութիւնները,
կընար մարդկանց հիացումն և սէրը իր

վրայ դարձնել փոխանակ անոնց արհա-
մարհանաց :

Սակայն օրիորդը երբեմն կը կասկածէր
թէ հիւանդութիւն մը, կամ խորհրդաւոր
զօրութիւն մը, կը մղէն զանի չարագոր-
ծութիւններ և բռնութիւններ գործելու, և
այն ատեն սաստիկ գուր մը կը զգար թը-
շուառականին համար, և սիրոյ անշիջա-
նելի բոց մը կը վառէր սրտին մէջ, որ
աւելի ևս կը բորբոքէր յիշելով անոր առ-
պետական կերպարանքը, խօսքերը, աղա-
չանքները, սէրը :

Սոլլ միջոցին հարիւրաւոր բողոքներ հա-
սան քաղաքը և «կատաւարիչը», Փան
Խլէպովիչ, զինեալ մարդիկ զրկեց զՓմի-
դա ձերբակալելու համար : Օրէնքը կը դա-
տապարտէր զինքը :

Անցաւ ամիս մը և երիտասարդ հրա-
մանատարին վրայօք լուր մը կարելի չե-
ղաւ ստանալ : Զօրաւոր և ազդեցութեան
տէր ազնուականները Վոտոգղին ետ կան-
չեցին՝ իրենց մարդիկները : Փոքր ազնուա-
կաններն՝ իրենց ընտանեկան գործերով
զբաղելու համար, կամաց կամաց քաշուե-
ցան : Սակայն հազիւ մարեցաւ պատերազ-
մական խանդը, ընդդէմ Փմիդայի զան-
գատները սկսան տեղալ Գաւառաններու
մէջ :

Լաւտայի ծերագոյնները կը փափա-
քէին վճիռ մը ձեռք բերել, որպէս զի կա-
րենան զինու զօրութեամբ տիրել Լուպիչի
և տալ զայն Պուդրիմներուն իրր փոխա-
րէն իրենց կրած ֆեսաններուն, սակայն
Վոտոգղի տիրուհին բոլոր ուժովը դէմ կը
դնէր այդ բանին :

— Պէտք չէ որ դուք բռնութեան դէմ
բռնութիւն գործածէք, — կ'ըսէր, — եթէ
չէք ուզեր ձեր դատը կորսնցնելու վտանգի
մէջ դնել ինքզինքնիդ : Թողուցէք որ ձեր
անմեղութիւնը ինքնին դուրս ցատկէ և
փայլի : Նկատի առէք որ նա զօրաւոր է,
ունի պաշտպաններ արքունեաց մէջ, և ե-
թէ դուք փոքրիկ պատճառ մը տալու ըլ-
լաք, կարելի է թէ չարագոյն ֆեսաններու
հանդիպիք : Ըսէք Պուդրիմներուն որ ես
պատրաստ եմ հայթայթել իրենց ամէն

պէտքը: Եթէ երբէք այս կողմերը երեւնայ Գլխաւոր, մի դպչիք անոր մինչև վճիռ մը ելլէ անոր դէմ: Լաւ գիտցէք որ միայն՝ քանի որ կ'ապրի նա, կրնաք դուք պաշտօնը ձեր փնտրութեան համար:

Այսպէս խօսեցաւ խելացի և խոհեմ օրիորդը և ամէնքը համոզուեցան առանց անդրադառնալու որ օրիորդին խորհուրդը աւելի ի նպատակ էր Անդրէասին, վասն զի անոր կեանքը կ'ապակուէր: Իսկ Օլէնքայի փափաքը և նպատակն ալ իրազեկէ այս էր: Ազնուականները՝ որոնք երկայն ժամանակէ ի վեր վարժած էին իրրաւետութեան խօսք նկատել որ և իցէ խօսք որ Պիլլէվիչի մը բերնէն կ'ելլէր, հնազանդեցա՞նք օրիորդին ըսածներուն:

Լուպիչ անվնաս և ազատ մնաց, ու Գլխաւոր կրնար հոն դառնալ և ժամանակ մը մնալ առանց կասկած մ'ունենալու: Նա չերեցաւ: Գրեթէ ամիս ու կէս վերջ տարօրինակ դէմքով և ամէնուն անծանօթ մարդ մը եկաւ և առ Ալեքսանդրա օրիորդին ուղղեալ թուղթ մը բերաւ: Նամակը Գլխաւորին էր և իմաստը հետեւեալը.

«Սրտիս սիրելին, գանձս, անմոռանալի
» Օլէնքա: Բնական զգացմունք մըն է,
» նոյն իսկ ամէնէն խեղճ մարդկանց, կրած
» անիրաւութեանց վրէժը լուծել ուզելը,
» և երբ մարդ մը, ուրիշէ մը չարիք կը
» տեսնէ, ուրախութեամբ՝ ընդունած չա-
» բիաց փոխարէնը կը հատուցանէ: Եւ
» սպաննեցի այն անբեռն ազնուականնե-
» րը: Աստուած ինքնին գիտէ որ անգթու-
» թեան արդիւնք չէր ըրածս. անոնք՝ հա-
» կառակ աստուածային և մարդկային օ-
» լորինաց, սպաններ էին իմ սպայներս չի-
» նայելով ո՛չ անոնց երիտասարդութեան
» և ո՛չ անոնց ազնուականութեան, և այն-
» պիսի անգութ կերպով՝ որուն նմանը
» չի տեսնուիր ո՛չ Ղազարներու քով և
» ո՛չ Թաթարներու: Չեմ ուրանար թէ
» գերմարդկային կատաղութիւն մը այն
» վայրկեաններուն կը տիրէր վրաս, սա-
» կայն այդ բարկութիւնը վառեք էր յիս՝
» առանց պատճառի յօշոտուած բարեկամ.

» ներուստ արիւնը՝ զոր տեսայ, Հիմա ու-
» ըրչններուն յանցանքին և իմ արդար
» բարկութեանս պատիժը դառնապէս կը
» կրեմ, վասն զի զքեզ կորսնցնելէս ի վեր
» չեմ կրնար քնանալ, գիշեր ցորեկ յու-
» սահատութիւն մը կը տանջէ զիս. չեմ
» կրնար մոռնալ, և ոչ վայրկեան մը,
» քու պաշտելի դէմքդ և իմ սէրս: Դա-
» տարանները թող հրատարակեն իրենց
» զճիշտները, թող կարգան թշուառ և ան-
» բաղդ երիտասարդի մը գլխուն անպա-
» տուութեան դատավճիռը, սիրով կը տա-
» նիմ ամէն բանի, սիրով յանձն կ'առնեմ
» ամենայն ինչ, միայն թէ դուն զիս մի-
» մեքեմ, դուն մի՛ ջնջեր սրտէդ իմ յի-
» շատակս: Ես պատրաստ եմ ընելու ինչ
» որ կ'ուզեն այն ազնուականները, պատ-
» ըստ եմ հատուցանելու անոնց բոլոր
» փնտրութեան, միայն թէ խօսք տուր որ
» հաւատարիմ պիտի մնաս ինձի, ինչպէս
» որ կը հրամայէ մեծ հայրդ անդիւ աշ-
» խարհէն: Կեանքս ազատեցիր, ազատէ
» հոգիս ալ. օգնէ ինձի որ կարենամ
» ըրած չարեացս փոխարէնը հատուցանել
» և վարքս փոխել. լաւ գիտեմ որ եթէ
» դուն զիս երեսէ ձգես, Աստուած ալ
» պիտի ձգէ զիս երեսէ, և յուսահատու-
» թիւնը պիտի մղէ զիս գործելու աւելի
» ահաւոր ոճիրներ»:

Ո՞վ կրնայ ըսել թէ ինչպիսի՜ կարեկից ծայրեր խօսեցան Օլէնքայի սրտին մէջ ի նպատակ Անդրէասի: Սէրը՝ հովէն յափշտակուած բոյսի մը հոնտին նման, շուտով կ'անցնի, բայց սէրը՝ երբ մեծնայ սրտին մէջ, նման հողին մէջ արմատ ձգած ծառի մը, այն ատեն սրտին հետ միայն կարելի է խլել զայն: Օրիորդ Պիլլէվիչ այն կիներէն էր՝ որոնք գիտեն սիրել պար-կեշտ սրտի մը բոլոր թափով, սակայն այսուհանդերձ նէ չէր կրնար մոռնալ աւանդէն և ներել լսելով միայն զՂազարին խօսք մը:

Գլխաւորի գլխումը անկեղծ էր անշուշտ, սակայն անոր հոգին միշտ կը մնար կէս վայրենի և բնատուրութիւնը անսանձ: Նէ

ինչպէս կընար ըսել մարդու մը՝ որ ամբողջ գաւառը արիւնոտե՞ր էր, և որուն աւետանը ամէն ոք կ'անիծէր, էլիւրը, մարած կեանքերուդ, բոլորքած հրդեհներուդ, թափած արեանդ և թափել տուած արցունքներուդ փոխարէն կու տամ քեզի սիրտս և ձեռքս: —

Անոր համար այսպէս պատասխանեց.

« Քեզի ըսի որ չեմ ուզեր ոչ ճանչ
» նալ զքեզ, ոչ տեսնել զքեզ. հաստաւ
» տուն եմ որոշմանս վրայ, թէպէտ սիրտս
» կտոր կտոր կ'ըլլայ: Դուն ոչ միայն բո-
» լոր կալուածներդ կորսնցուցիր, այլ
» կորսնցուցիր նաև համբաւդ և պատիւդ:
» Թե՛ղ ներեն քեզի այն ազնուականները՝
» որոնց տունները այրեցիր, ես ալ կը նե-
» րեմ քեզի: Թե՛ղ անոնք ընդունին զքեզ,
» ես ալ կ'ընդունիմ: Եւ որովհետև եր-
» բէք չէ կարելի սոյդ բանը, անոր հա-
» մար խորհուրդ կու տամ քեզի ուրիշ տեղ
» փնտնել երջանկութիւնդ. նախ Աստուծ-
» մէ խնդրէ ներումն, և ապա մարդկինե-
» րէն, վասն զի այն է քեզի կարեւորը »:

Թղթաբեր գիւղացին մեկնեցաւ. օրեր, շաբաթներ, ամիսներ անցան և Քմիդայէն ուրիշ ձայն մը չէլաւ:

Այդ միջոցին կառավարական գործե-
րու լուրերն երթալով վհատեցուցիչ ար-
ձագանգ մը կու տային: Մոսկուայի բանակ-
ները՝ որոնց հրամանատար էր Հովանսքի,
Հասարակապետութեան երկիրներուն մեծ
մասը զբաղու էին արդէն: Ազատ շունչ
դնել կ'առնէին միայն վիճակի մէկ մասը,
Պէտլով-Լիզովսք, Դրոցք և ժմուտցիի «կա-
ռավարութիւնը», սակայն ասոնք ալ ահ
ու զոդով օրէ օր թշնամոյն երեւանալուն
կը սպասէին:

Վհատեր էր Հասարակապետութիւնը,
վասն զի անկարող կը զգար ինքզինքը
դիմադրելու այն ուժերուն՝ զորոնք միշտ
արհամարհե՞ր էր և որոնց յաղթեր էր միշտ:
Անոնք հիմա սիրտ առի՞ր էին Խոխենից-
քիի (հարիւր գլխեան գազան մը) ապրա-
տամբութեամբը: Այսու ամենայնիւ հա-

կառակ ապստամբութեան և նախընթաց
պատերազմներէն ուժաթափ հղած բանակ-
ներուն, թէ՛ ժողովուրդը և թէ՛ զինուորու-
թիւնը միշտ կը յուսային որ Լիզովսքիոյ
Մեծ Դքսութիւնը կարող է, ոչ միայն թըշ-
նամոյն յարձակմանց դիմադրելու, այլ
նաև սահմաններէն անդին տանելու յաղ-
թական դրօշակները: Դժբաղդաբար ներ-
քին անհամաձայնութիւնները կը խափա-
նէին խորհուրդները և կը ջլատէին մինչև
անգամ այն քաղաքացիները՝ որոնք պատ-
րաստ էին այս խնդրոյն համար իրենց
կեանքը և ունեցածը զոհելու:

Թշնամիէն դեռ չզբաւուած երկիրներու
մէջ կ'ապաստանէին հազարաւոր ազնուա-
կաններ և ռամիկ ժողովուրդը: Ժմուտցիի
մօտ գտնուող քաղաքներու, գիւղերու, գիւ-
ղաքաղաքներու մէջ կը վխտային պատե-
րազմներու պատճառաւ թշուառութեան մէջ
ինկած մարդիկները:

Ձմեռը շատ աւելի խիստ եղաւ: Երբ նա-
խընթաց տարիէն մնացած պաշարները
լնացան, Սովը՝ պատերազմի այս քոյրը,
սկսաւ տիրել և երթալով տարածեց իրեն
մահաբեր թևերը, Ձիւներու տակէն կը
գտնէին անօթութենէ մեռնող և կիսով
չափ գայլերէ յօշոտուած մարդկային դիակ-
ներ:

Միտքերը վրդովուած էին սնտոխապաշ-
տական երկիւղներէ: Շատերը կը պնդէին
թէ այդ ձախողը պատերազմներուն և այն-
չափ աղէտներու պատճառը իրենց Թագա-
ւորին անունն է: Կ'ըսէին թէ դրամներու
վրայ դրօշմուած երեք գիրերը (J. C. R.)
ոչ միայն կը նշանակէին Յովհաննէս Փա-
զմիր թագաւոր, այլ կը նշանակէին նաև,
սկիզբն աղէտից թագաւորութեան (Ini-
tium Calamitatis Regni): Ու թէ տե-
ղացիք և թէ՛ օտարականները նոր պատե-
րազմներ կը գուշակէին: Պատճառներն ալ
պակաս չէին իրացնէ: Հասարակապետու-
թեան ամենէն աւելի զօրաւոր ցեղերը փո-
խադարձաբար մէկգմէկ թշնամի կը նկա-
տէին, և հետեւաբար ամբողջ գաւառներ և
նահանգներ թշնամի բանակներ կը կազ-
մէին: Եւ իրացնէ այդ վիճակին մէջ էր

Լիդուանիա՝ ուր Ընդհանուր Սպարապետ՝ Յովհաննէս Ռատցիվիլի և Փոխ-Սպարապետ՝ Կոսիէվսքիի մէջ եղող բուռն կռիւն, կատարեալ պատերազմի մը կերպարանքն առեր էր:

Եւ սակայն թշնամին միշտ առաջ կու գար, հոս հոն քանի մը ամուր բերդերու դիմաց միայն կանգ կ'առնէր, մինչ միւս կողմերը կ'արշաւէր առանց դիմադրու թեան մը հանդիպելու:

Իրաց այս վիճակին պատճառաւ Լաուտայի գաւառին բնակիչները բռնադատեալ էին միշտ արթուն մնալ և զինեալ: Պօղոս Սարիէհա բուռն կերպով զարնուեցաւ թշնամոյն հետ և փառքով պսակուեցաւ: Յովհաննէս Ռատցիվիլ՝ համբաւաւոր զինուոր, որուն անունը միայն սարափ կ'ազդէր թշնամիներուն վրայ Շրլովի պարտութենէն առաջ, քանի մը յաղթութիւններ տարաւ: Սակայն զինուորութիւնը քիչ էր և զանձը սպառած. գաւառներու զինուորութեան վրայ յոյս դնել չէր կարելի, վասն զի մեծաւ մասամբ արդէն զրաւում էին թշնամիէն:

Հասան Ուզրանիայէն դիւցազնական պատերազմներու լուրերը: Այս լուրերը քիչ մը քաջալերեցին վհատեալ ոգիները և արիւթիւն ներշնչեցին: Հնչեցին փառքերով պսակուած Հրամանատարներու առնուները, մանաւանդ ամենուն բերանն էր Ստեփանոս Քառնիէցքիի անունը: Սակայն փառքը բանակներու տեղը չէր լեցներ, ուստի Լիդուանիոյ Հրամանատարները խոհեմութիւն սեպեցին նահանջել միշտ կուռելով մէկմէկու դէմ, Վերջապէս Ռատցիվիլ հասաւ ժմուտցի և վայրկենական խաղաղութիւն մը տրեց Լաուտայի մէջ:

Մարդ դիւրաւ վհատութենէ յուսոյ կ'անցնի. Լաուտայի ամբողջ երկիրը կարծես յանկարծ նոր կեանք մ'առաւ: Օր. Ալեքսանդրա խաղաղ կ'ապրէր Վոտոգդիի մէջ, Վոտոտիվսքի՝ որ միշտ Բացունէլլի կը գտնուէր և սկսեւ էր աղէկնալ, լուր տարածեց թէ թագաւորը զարնան նոր գունդերով պիտի հասնի և նորէն պիտի սկսի պատերազմը:

Ազնուականները՝ այս վայրկենական խաղաղութենէն սրտ առած, արօրներով դաշտերը ելան: Ձիւները հալեր էին, զարնանային ծաղիկները սկսեւ էին փթթիլ, երկիրը կարծես կը ժպտէր և նոր ոգի մը կ'ոգևորէր ժողովուրդը:

Դոյն միջոցին անականկալ ղէպը մը վըր-դովեց նորէն խաղաղութիւնը: Մէկդի նետեցին արօրները և դուրս հանեցին պատեաններէն սուրբերը:

ԳԼՈՒԽ Է.

Փան Վոտոտիվսքի, համբաւաւոր և փորձ զինուոր, թէպէտ դեռ երիտասարդ, կը բնակէր, ինչպէս քսինը, ի Բացունէլլի, Բաքոշ կաշտովդի տունը՝ որ տեղւոյն նա հապետն էր և Լաուտայի ազնուականու թեան մէջ ամէնէն աւելի հարուստը համարուած էր: Իրաւցնէ ճոխաբար օծտեր էր իր երեք աղջիկները՝ որոնք ամուսնացել էին Պուզրիմիբու հետ, տուեր էր էնոնց այնպիսի գեղեցիկ օծտ մը՝ որուն նմանը չուէր ոչ մէկ կին այն երկրին մէջ: Միւս երեք աղջիկները դեռ ամուսնացած չէին, և էսոնք կը խնամէին զՎոտոտիվսքի, որուն թէն, թէպէտ բժշկուած էր, բայց կը ցաւէր դեռ երբ օդը կը փոխուէր: Ամբողջ Լաուտայ այն թեւի բժշկուելուն կը փափաքէր, վասն զի տեսեր էին անոր պատերազմիւր ի Շրլով և ի Սէրիէլ, և զիտէին թէ դժուար է լաւագոյնը գտնել ամբողջ Լիդուանիոյ մէջ: Երիտասարդ գնդապետը յարգուած էր ամէնէն, և շրջակայներու ազնուականները մասնաւոր ուշադրութիւն կը դարձնէին վրան:

Փան Վոտոտիվսքի այնչափ աղէկ կը զգար ինքզինքը հոն, որ, թէպէտ կրնար աւելի խնամք գտնել ի Քիէտանի, սակայն ուզեց մնալ ի Բացունէլլի: Ծեր կաշտովդ ինք զինքը երջանիկ կը սեպէր զանի հիւրասիրած ըլլալուն համար, վասն զի իր յարկին տակ այսպիսի հոշակաւոր զինուոր մ'ունենալը իր ազդեցութիւնը կը

շատցնէր Լաուտայի մէջ և գրեթէ Ռատ-
ցիվիւի հաւասար կ'ընէր զինքը:

Քմիդայի պարտութիւնէն և արտորուելէն
վերջ, ազնուականութիւնը՝ որ մեծ հա-
մակրանք կը ցուցնէր առ Վոլոտիովսքի,
խորհեցաւ անոր կնութեան տալ զ(յ)ր. Ա-
լեքսանդրան:

— Փանի որ այն մատնիչը ինքզինքը
անարժան ցուցուց էնոր, պէտք է որ Օ-
րիորդը հանէ սրտէն անոր սէրը, վասն զի
կտակին մէջ, առանձին տեղ մը, այսպի-
սի տրամադրութիւն մը նշանակուած կայ:
Ուրեմն թո՛ղ ամուսնանայ փան Վոլո-
տիովսքիի հետ: Մենք, իբրև խնամակալք,
պարտական ենք հսկելու էնոր վրայ, նէ
պատուաւոր ասպետ մը ամուսին կ'ունե-
նայ, և մենք եղբայր մը և զօրավար մը:

Առաջարկը միաձայն հաւանութեամբ ըն-
դունուեցաւ, և ծերերը գնացին Վոլոտիովս-
քիի մօտ, սա, առանց շատ մտածելու,
հաւանեցաւ: Ապա գնացին Օրիորդին մօտ,
որոնք առանց վարանելու պատասխանեց.

— Լուպիչի վրայ տրամադրելու իրա-
ւունքը իմ մեծ հայրս միայն ունէր, այն
կալուածը ոչ ոք կրնայ առնել փան Քմի-
դայի ձեռքէն, քանի որ Դատարանները
զինքը մահուան պատժով չեն պատժած:
Գալով իմ ամուսնութեանս, և ոչ խօսե-
ցէք: Իմ սրտէս հանքեր եմ այն մարդը,
բայց փան Վոլոտիովսքին մի՛ ներկայա-
ցունէք ինձի, վասն զի, ինչ արժանիք ալ
ունենայ նա, պիտի չընդունիմ զինքը:

Մերժումը այնպէս փնռական էր որ, ազ-
նուականները բոլորովին տփօհ, տունե-
նին դարձան: Վոլոտիովսքի այնչափ տըժ-
գոհութիւն չցուցուց, և ոչ կաշղովդի ե-
րեք աղջիկները, թէրքա, Մարիցքա և
Զոնիա: Իսոնք երեք քոյրեր էին վայել-
չակազմ, կոսրմթեռ, շիկահեր և երկնա-
գոյն աչքերով: Դ՞նք կաշղովդ քան մը չէր
խնայած իր աղջիկներուն դաստիարակու-
թեան համար: Միգորունի երգիւն զարնողը
սորվեցուցեր էր էնոնց կարգաւ, գրել և
սրբազան երգեր երգել, աղջիկներէն մեծը
սորվեր էր նաև վին զարնել: Եւ որով-
հետև բարի և ազնիւ սիրտ մ'ունէին,

զՎոլոտիովսքի խնամելու մէջ մէկգմէկ գե-
րազանցել կը ջանային շարունակ, ժողո-
վորդը կը խօսէր թէ Մարիցքա սիրա-
հարուեր է երիտասարդ ասպետին, սա-
կայն ճշմարիտը ըսելու համար, երեքն ալ
սաստիկ վառուած էին անոր սիրովը:

Նա ալ կը սիրէր զէնոնք, մանաւանդ
զՄարիցքա և զԶոնիա: Շատ անգամ ձմե-
ռուան երկայն գիշերները, երբ ծեր կաշ-
ղովդ, փոռնի գաւաթը պարպելէն վերջ,
կը պառկէր, երեք քոյրերը Փան Միքայէլի
հետ կը նստէին օճախին շորս կողմը, գե-
ղանի թէրքա և մանէր, սիրուն Մարից-
քա կ'ստեղծարարութեամբ, և Զոնիա կարժառը
կը դարձնէր: Բայց երբ Վոլոտիովսքի կը
սկսէր պատեբազմի վրայ խօսիլ, կամ մե-
ծամեծներու պալատներուն մէջ տեսածնե-
րը պատմել, երեքն ալ գործերնին կը դա-
դրեցնէին և ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէին:

Վոլոտիովսքի՛ քանի որ երթալով իր
առողջութիւնը կը գտնէր և կը փորձէր որ
կրնայ գործածել սուրը, աւելի զուարթ
կ'ըլլար և աւելի արտօժով կը պատմէր
իր արկածները: Իրիկուն մը, երբ ըստ
սովորութեան նստեր էին օճախին դիմա-
ցը, Վոլոտիովսքի խնդրեց թէրքայէն քան
մը երգել վինը զարնելով:

— Դուն երգէ, պատասխանեց նէ, ձեռ-
քով հեռացնելով գործիքը՝ զոր ասպետը
իրեն կը ներկայացնէր, ես պիտի աշխա-
տիմ: Անշուշտ դուն իմ սորվածներէս շատ
աւելի գեղեցիկ երգեր գիտես:

Վոլոտիովսքի վինը ձեռքը առաւ և սկսաւ
զինուորական զուարթ երգ մ'երգել: Երբ
դադրեցաւ երգելէն, վինը նորէն երկնցուց
թէրքայի, որ այս անգամ չմերժեց, և
երիտասարդ ասպետին աղաչանաց զիջա-
նելով, սկսաւ գեղեցիկ ձայնով խաղուն
մեղեդիկ մը երգել: Վոլոտիովսքի ծափա-
հարեց և խոստովանեցաւ թէ և ոչ Վար-
չախոյ մէջ այսչափ գեղեցիկ երգ լսեր է:

— Դուս պէտք էս մարդու երգես հա-
գուի, և այն ատեն կրնաս երգել Ս. Յով-
հաննու մայրեկեղեցիին մէջ, ուր թագա-
ւորը և թագուհին իրենց սեփական եր-
գիչներու խումբը ունին:

— Ինչո՞ւ համար մարդու զգեստ պէտք է հագուի, — հարցուց Զոնիա ամէնէն պըզտիկ քոյրը՝ որուն հետաքրքրութիւնը շարժեր էր լսելով վարշաւիոյ, թագաւորին և թագուհւոյն անունները:

— Վասն զի վարշաւիոյ մէջ կրնայի չեն երգեր եկեղեցւոյ մէջ, հապա միայն մարդիկ և պատանիները:

— Շատ անգամ տեսե՞ր ես թագաւորը, — հարցուց Զոնիա:

— Անոր հետ խօսեր եմ ինչպէս կը խօսիմ ձեզի հետ: Պէտքէն չէր որի պատեալազմէն վերջ ձեռքս սեղմեց:

— Մենք առանց տեսած ըլլալու կը սիրենք զինքը: Թագը միշտ գլուխն է:

— Երկաթէ գլուխ մը պէտք էր ունենալ: Երբին վեհափառութիւնը աղա՛մանդներով դրուագեալ սեւ գտակ մը կը գնէ գլուխը, որուն փայլը ամբողջ դղեալ կը կը լուսաւորէ:

— Կ'ըսուի թէ թագաւորին դղեակը Գիշտանիի դղեակէն աւելի մեծ է:

— Գիշտանիի դղեակը անոր բաղդատմամբ խրճիթ մըն է: Թագաւորին դղեակը ընդարձակ քարաշէն շէնք մըն է, այնպէս որ դժուար կը գտնես փայտի կտոր մը: Շատ մը սենեակներ և սրահներ ունի, մէկմէկէ աւելի ճոխ: Այդ սրահներուն քանի մը հատին պատերուն վրայ գեղեցիկ նըկարներ կան՝ որոնք կը ներկայացնեն պատերազմներ և յաղթութիւններ, օրինակի համար, Սիկիսմոնտ Գ.ի և Վլատիսլաւի պատերազմները: Ով որ բաղդ ունեցեր է տեսնելու այդ հիանալի նկարները, ապա շած մնացեր է, կարծես իրական են, չես կրնար համոզուիլ թէ այդ մարդիկ չեն շարժիր, թէ այն պատերազմողները չեն պոռար: Թագաւորին և թագուհիին սենեակները զարդարուած են ոսկիով, ալ կունքներով, ճոխ ոսկէճամուկ կերպասներով: Իրենց սեփական զուարճութեան համար թատրոն ունին:

— Թատրոնը ի՞նչ է:

— Թատրոնը տեղ մըն է՝ ուր կը ներկայացնեն զարմանալի ճարտարութեամբ կատակերգութիւններ, պարեր: Տեսակ մը

ընդարձակ սրահ է, բոլոր եկեղեցիներէն մեծ, զարդարուած՝ սիւներով: Մէկ կողմը կը նստին հանդիսատեսները, միւս կողմը կը կենան դերասանները: Մեծ վարագոյրներ ունի՝ որոնք կ'ըլլին ու կ'ընեն, կամ ճարտարարուեստ գործիքներով իրենք իրենց վրայ կը պլլուին: Մերթ կը միջնցնեն և այն ատեն ամպերը կ'երևնան, մերթ կը լուսաւորեն արեւու լոյսին նման:

— Մեր թագաւորը շատ երջանիկ մարդ մը պիտի ըլլայ, — խորհրդածեց թէրքա հասաչեղով:

— Երջանիկ պիտի ըլլար նա՛, եթէ չըլլային այս անիծեալ պատերազմները՝ որոնք Հասարակապետութիւնը տակն ու վրայ կ'ընեն ի պատիժ մեր անհամաձայնութեանց և մեր մեղքերուն: Այս ամէն բանի պատասխանատուութիւնը թագաւորին ուսերուն վրայ կը ծանրանայ. բաց ասկից, անոր կը վերագրուին ժողովքներու ժամանակ մեր ըրած սխալները: Աղէտալի ժամանակներ են այս ժամանակները, աղէտալի՝ որոնց նմանը երբէք չէ տեսնուած: Մեր ամէնէն աւելի արհամարհուած թըշնամին, այսօր զմեզ կ'արհամարհէ, զմեզ՝ որ դեռ վերջերս յաղթական պատերազմ մը մեղքները ընդդէմ Տաճկաստանի կայսեր: Աստուած գոռոզութիւնը այս կերպով կը պատժէ: Տաճկաստանը որ թես կարենամ ազատօրէն շարժիլ, վասն զի ալ ժամանակն է հայրենեացս ծառայելու և ասպարէզ իջնելու:

— Երթալու վրայ մի՛ խօսիր:

— Ուրիշ կերպ չեմ կրնար բնել: Զեր մէջը պարիւր ախորժեկ է, բայց զինուոր մը բանակին մէջ գտնուիլ կը փափաքի. քանի որ կեանք ունի զինուորը, կը կռուի, մահուանէ վերջ, Աստուած՝ որ սիրտերը կը քննէ, պիտի վարձատրէ զանոնք՝ որոնք միայն հայրենեաց սիրոյն համար կռուեցան և ոչ անձնական փառասիրութեան համար:

Մարիցքայի աչքերը լեցուեցան, և արցունքները սկսան կարմրեալ այտերէն վար հոսիլ:

— Մեզմէ պիտի հեռանաս և զմեզ պի-

տի մոռնաս, իսկ մենք մեր օրերը ցաւով պիտի անցնենք, — ըսաւ նէ, — զմեզ ո՞վ պիտի պաշտպանէ թշնամոյն յարձակմանց դէմ:

— Ես կ'երթամ, վասն զի պարտական եմ երթալու, բայց իմ երախտագիտութիւնս յաւիտենական պիտի ըլլայ, — պատասխանեց փան Միքայէլ: — Ուրիշ տեղ աչսպիտի բարի և ազնիւ մարդիկ գտնելը դժուար է: Դեռ կը վախնամք փան Գմիղայէն:

— Մհ, այո՛: Մայրերը իրենց զաւակները կը վախցնեն անոր անունովը:

— Բայց նա այլ ևս չի դառնար, եթէ դառնայ ալ, իրեն հետ պիտի չունենայ այն աւազակները՝ որոնք քան զինքը չաւրագոյն էին: Մեղք որ այնպիսի կտրիճ գինուոր մը իր համբաւը կտորեց և ունեցածը կորսնցուց:

— Կ'ըսեն թէ Օր. Պիլլէվիչ գիշեր ցորեկ կու լայ:

— Քմիղայի՞ համար կու լայ, — հարցուց Վոլոտիովսքի:

— Ո՞վ գիտէ, — պատասխանեց Մարիցքա:

— Իրեն գէշ կ'ընէ, վասն զի նա այլ ևս չի դառնար: Ընդհանուր Սպարապետը Լաուտայի մարդկանց մէկ մասին իրենց տեղերը դառնալ հրաման տուած է, առնոնք հոս են հիմա փան Քմիղա այս կողմերը երևնալու պիտի զգուշանայ:

— Հաւանականաբար մեր մարդիկ նորէն պիտի երթան, — ըսաւ թէրքա, — քանի որ քիչ ժամանակուան համար հրաման ընդունած են:

— Սպարապետը զանոնք արձկեր է վասն զի Գանձին մէջ դրամ չկայ: Երբ շատ մարդու պէտք կայ, դրամը կը պակսի: Էհ, գիշեր բարի: Պառկելու ժամանակն է: Փան Քմիղայի և անոր ստակալի խումբին վրայ երազ մի՛ տեսնէք:

Այսպէս խօսելով ոտք ելաւ Վոլոտիովսքի և պատրաստուեցաւ արահէն դուրս ելլելու: Հագիւ քայլ մ'առեր էր դէպ ի ննջասենեակը, յանկարծ տան դրան դի-

մաց մեծ աղմուկ մը լսուեցաւ, և սուր ձայն մը դրան առջև կը պոռար:

— Ի սէր Աստուծոյ, բացէ՛ք, շուտ բացէ՛ք:

Օրիորդները սարսափեցան: Վոլոտիովսքի սենեակը վազեց սուրը առնելու համար, բայց, սենեակէն դեռ դուրս չելած, օրիորդներէն մին՝ թէրքա, դուռը բացաւ, ու անծանօթ մէկը ներս նետուելով, ասպետին ոտքերը ինկաւ, աղաղակելով.

— Գնդապետ, առևանգեցին օրիորդը:

— Ո՞ր օրիորդը:

— Վոտոզդիի օրիորդը:

— Քմիղայի գործն է, — բացազանչեց Վոլոտիովսքի:

— Քմիղա, — կրկնեցին օրիորդները:

— Քմիղա, — արձագանգ տուաւ անծանօթը:

— Դուռն ո՞վ ևս, — հարցուց Վոլոտիովսքի:

— Վոտոզդիի տան հազարապետը:

— Մենք կը ճանչնանք զինքը, — ըսաւ թէրքա, — քեզի համար խոտեր կը բերէր: Նոյն միջոցին ներս մտաւ ծեր կաշուով ջրուհի գլուխը, մի և նոյն ժամանակ երեցան նաև Վոլոտիովսքիի երկու ծառայները:

— Զիբըր թամբեցէք, — հրամայեց Վոլոտիովսքի, ձեզմէ մէկը թող վազէ լուր տալու Պուզդիճներուն, միւսը ձի մը պատրաստէ ինծի համար:

Քիչ վերջ հեծաւ ձին և իր երկու ծառայներուն հետ մեկնեցաւ: Գիւղերուն մէջէն անցած ժամանակին դռներուն և պատուհաններուն կը զարնէին պոռալով.

— Ի գէն, ի գէն, առևանգեցին Վոտոզդիի օրիորդը:

Մարդիկ տուններէն դուրս կը վազէին և հասկնալով խնդրը կը պոռային:

— Քմիղա հոս է. օրիորդը առևանգեր են:

Հասան ազնուականները, ոմանք ձիով և ոմանք հետիոտն: Բազմութեան զխումբ վերև գիշերուան մթութեան մէջ կը փայլէին սուրբեր, նիզակներ և մինչև անգամ գերանդինները:

Վոլոտիովսքի ջոկատներու բաժնեց զանոնք, մէկ մասը անմիջապէս զանազան կողմեր դրկեց, իսկ ինքը ֆնացածներով դիմեց Վոլոտիովսքի միանալու համար Պուլիբիւններու հետ: Ժամը տասն էր: զիշերը պայծառ էր, թէպէտ լուսինը դեռ չէր բարձրացած երկնից կամարին վրայ: Ազնուականները զէնքերու մեծ շտապ մը կը հանէին անիծելով այն ֆմիդա աւագակը՝ որ վրդովեւ էր իրենց քունը: Հասան Վոլոտիովսքի, գիւղը չմտած, հանդիպեցան զիրենց դիմաւորելու եկող ջոկատի մը:

— Ո՛վ էք, — հարցուցին քանի մը ձայներ:

— Կաշկովիները:

— Պոսկ մենք Պուլիբիւններ ենք, արդէն պատրաստ են Դոմաշէվիչներն ալ:

— Որերորդին վրայօք լուր ունի՞ք:

— Քմիդա Լուպիչ տարեւ է:

— Լուպիչ, — հարցուց զարմացմամբ Վոլոտիովսքի: — Հոն կրնայ ինքզինքը պաշտպանել, Լուպիչ կարծեմ բերդ չէ:

Եւ իրացնէ ֆմիդա իր յանդուգն ձեռնարկը զլուսն տանելու համար մեծ վտանգի մէջ դրեւ էր ինքզինքը: Նա չէր գիտեր թէ ազնուականներուն ուժերուն մեծագոյն մասը նոր դարձեր էր և կը կարծէր թէ գիւղերուն մէջ ժողովուրդ չկայ, ինչպէս երբ առաջին անգամ Լուպիչ եկաւ:

Վոլոտիովսքի առաջ կ'իբրթար, ուրիշ ազնուականներ ալ կու գային միանալու իրեն, և զինեալ մարդկանց թիւը կը ստուարանար. հասան նաև Կոշիէվիչները: Գրեւ դապետը այս վերջիններուն աչք մը տալով հասկցաւ անոնց բուն զինուոր ըլլալը և ոչ անկիրթ և ռամիկ բազմութիւն մը. կ'ուրախանար որ օր մը շատ հեռուները պիտի առաջնորդէ անոնց:

Ամէնքը միասին սրարշաւ դիմեցին դէպի Լուպիչ, կէս գիշեր անցեր էր. լուսինը բարձրանալով վերջապէս կը լուսաւորէր իր արծաթափայլ ճառագայթներովը անտառը, ճամբան և զինեալ բազմութիւնը: Ազնուականները ցած ձայնով կը խօսէին տարօրինակ արկածին վրայ՝ որ այսպէս արգելք եղեր էր իրենց հանգիստ քնանալուն:

— Ժամանակէ մը ի վեր այս կողմերը անծանօթ և տարօրինակ դէմքերով մարդիկ կը շրջէին, — ըսաւ Դոմաշէվիչներէն մին. — մենք դասաւիճներ կը կարծէինք զանոնք, մինչդեռ լրեսներ եղեր են:

— Ամէն օր տարօրինակ աշտղներ կը տեսնուէին Վոտոգլի ողորմութիւն խնդրել կեղծելով, — յաւել ուրիշ մը:

— Ի՞նչ զինուոր ունի ֆմիդա:

— Կ'ըսուի թէ Ղազախներ են:

— Ի՞նչպէս կրցեր է այսչափ հեռու տեղեր բերել Ղազախները:

— Աստուած գիտէ:

— Քմիդա յուսահատաբար պիտի պաշտպանէ ինքզինքը, — խորհրդածեց Կոշիէվիչներէն մէկը, — արխատրտ և աներկիւղ մարդ մըն է, սակայն մեր գնդապետն ալ անկէջ վար չի ֆար:

Նոյն վայրկենին Վոլոտիովսքի՝ որ աւմէնէն առաջ կը քալէր, ետև դառնալով հրամայեց.

— Լուսթիւն:

Ազնուականները լռեցին. Լուպիչ կը տեսնուէր: Բոլոր պատուհանները լուսաւորուած էին. պատուհաններու լոյսը կը տարածուէր զաւիթին վրայ՝ ուր կար բազմութիւն մը զինեալներու և ձիերու: Պահակ չկար, զգուշութիւն և ոչ մի: Յայտնի կը տեսնուէր որ ֆմիդա մեծ վստահութիւն ունէր իր ուժին վրայ: Վոլոտիովսքի՝ քիչ մ'աւելի մօտենալով, ճանչցաւ Ղազախները՝ որոնց դէմ մեծ էրեւմիայի ժամանակ և ապա Ռատցիվիլի հրամանին տակ շատ անգամ կռուեր էր:

— Եթէ իրացնէ Ղազախ են ասոնք, — խորհրդածեց ինքրին, — ըսել է թէ այդ աւագակը ամէն քանի չափը անցուցեր է: — Ապա դառնալով իրեններուն հրամայեց որ կենան: Քաւիթին մէջ մեծ խառնակութիւն մը կը տիրէր. Ղազախներէն ոմանց ձեռքը ջահեր կային, ուրիշները աստին անդին կը վազէին, տուն կը մտնէին, տունէն կ'իլլէին, ամէն տեսակ իրեղէններ դուրս կը բերէին ու կառքերու վրայ կը զետեղէին, իսկ ուրիշներ ալ ախոռէն դուրս կը քաշէին ձիերը: Ամէն կող-

մէն կը լսուէին պողոտ կանչելու, հրամաններու, հայհոյութիւններու ձայներ:

Դոմաշէվիչներէն ամէնէն ծերը՝ Գրիստոփոր, Վոլոտիովսքիի մօտենալով ցած ձայնով ըսաւ. — Կը տեսնուի թէ ամբողջ Լուպիչը կողոպտել տանիլ կ'ուզեն:

— Ո՛չ Լուպիչը պիտի կարենան տանիլ հետերանն և ոչ իրենց մօրթերը, — պատասխանեց Վոլոտիովսքի. — Ես գիմիշա փորձ գինուոր գիտէի, սակայն հիմա կը զարմանամ բռնած ընթացքին վրայ, և ոչ իսկ պահակ մը կայ: Դէպ ի տուն տանող միակ ճամբան այս է:

— Այո՛, միակ ճամբան է. միւս կողմը ճահիճներ են:

— Աւելի լաւ. ձիերէն վար իջէք:

Ազնուականները հնազանդեցան: Վերջապահ գունդը տունը պաշարեց: Վոլոտիովսքի շիտակ դէպ ի դուռը առաջ գնաց:

— Արթո՛ւն. — հրամայեց ցած ձայնով. — կրակ մի՛ ընէք, սպասեցէք հրամանի: Ազնուականները դռնէն շատ հեռու չէին, բակին մէջ գտնուող Ղազախները տեսան զիրենց. ուսանց դուռն ցատկեցին պողոտով և սպառնալով. — է՛յ, ո՛վ կայ հոն: — Նոյն վայրկեանին Վոլոտիովսքի հրամայեց. — կրակ:

Հրացաններու պայթիւնը լսուեցաւ. դեռ ծուրը չէր փարատած, նորէն լսուեցաւ Վոլոտիովսքիի ձայնը. — Յարձրկեցէք:

Այս հրամանը լսելուն պէս Լաուտացիք կատաղի հեղեղի մը պէս առաջ նետուեցան: Ղազախները թէպէտ պատասխանեցին հրացաններուն, սակայն կրկին զինելու ժամանակ չունեցան: Ազնուականները միահամուռ վանդակապատ դրան վրայ յարձրկեցան. դուռը տեղիք տուաւ ու ինկաւ. բակին մէջ ահաւոր կոխ մը սկսաւ: Պոռթիւնները՝ որոնք ճակատ առ ճակատ կոռոյ մէջ ահաւոր էին և ամէնէն աւելի կատղած էին Բիդլայի դէմ, մէկ գծի վրայ առաջ նետուեցան, ինկան թըշնամոյն վրայ և անողորմ կերպով սկսան կոխտել և սպաննել: Ասոնցմէ վերջ կու գային Դոմաշէվիչները և կոսցիվիչները: Բիդլայի Ղազախները արիաբար կը

պաշտպանէին իրենց զիրենց. տանը պատուհաններէն և տանիքներէն կրակ կ'ընէին, բայց ցանցառ էր հրացանածգութիւնը, վասն զի լոյսերը մարած էին և դժուար էր որոշել իրենց ընկերները թըշնամիներէն: Շատ չանցաւ լսուեցան աշերարկու և զթութիւն խնդրող ձայներ: Յաղթութիւնը ազնուականներուն էր:

— Խորտակեցէք դռները, — հրամայեց Վոլոտիովսքի:

Սակայն այս գործը շատ դիւրին չէր. դռները շինուած էին միակտուր ընկոյզ փայտէ և զամուած խոշոր գամերով, այնպէս որ կացիները կը կոտրտէին առանց փնաս մը հասցընելու: Հուժկու մարդիկ փորձեցին խախտել զանոնք ուսերու ու ժեղ հարուածներով, սակայն ի զուր. ներսի կողմէն ամբացած էին երկաթէ ձողերով և նիզերով: Ժամ մը ընդունայն աշխատութենէ վերջ յոգնեցան կացիով գործողները, անոնց՝ նորեր յաջորդեցին: Հարուածներու տակ դռները տեղիք տուեր էին, այո՛, բայց այն բացուած ճեղքերէն հրացաններու և լայրերան հրացաններու փողերը երևցան, պայթիւն մը լսուեցաւ և Պոռթիւններէն երկու հոգի՝ կուրձերէնէն վիրաւորուած, ինկան: Յարձրկողները աւելի կատաղութեամբ շարուռ նակցին իրենց դուռը: Յանկարծ դուրսէն աղմուկ մը լսուեցաւ: Սղաքիաններն էին՝ որոնք օգնութեան կու գային իրենց եղբարց, ասոնց հետ էին Վոտոգդիի զինուած զիւղացիները: Այս նոր ուժին հասնիլը ահարեկեց պաշարուածները. ներսէն ձայն մը լսուեցաւ՝ որ կը պողաւ:

— Կեցէ՛ք, մտիկ ըրէ՛ք, խօսի՛ք:

Վոլոտիովսքի հրաման ըրաւ դադրեցնել յարձակումը և ապա հարցուց:

— Ո՛վ է խօսողը:

— Որչայի արքունի — դրօշակիր Բիմիշա: Որու հետ կը խօսիմ:

— Միեցայէլ Վոլոտիովսքի գնդապետին հետ:

— Յարգանքներ:

— Յարգանքներու ժամանակը չէ: Ի՞նչ կ'ուզես:

— Կարծեմ ինծի կ'իյնայ հարցնել քեզի թէ ի՞նչ կ'ուզես իս զքեզ չեմ ճանչնար, դուն զիս չես ճանչնար, ինչո՞ւ համար վրաս կը յարձրկիս:

— Մատնի՛չ, — պոռաց Վոլոտիովսքի: — Հոս ինծի հետ են Լաուտացիք՝ որոնք պատերազմէն նոր դարձեր են և քեզմէ հաշիւ կը պահանջեն ըրած կողոպուտնեւ, բուռ, թափած արեանդ, և առեանգած օւրիորդին համար: Գիտես թէ ի՞նչ ըսել է աղջիկ մը առեանգելը: Սակայն ամէն բանի փոխարէն կեանքդ պիտի տաս:

Լուսթին մը յաջորդեց այս խօսքերուն:

— Եթէ այս դուռը արգելք չըլլար, — ըսաւ Քմիդա, — երկրորդ անգամ պիտի չկարենայիր զիս մատնիչ անուանել:

— Կրնաս բանալ դուռը. ինչո՞ւ չես բանար. ո՞վ կ'արգիլէ զքեզ:

— Դուռը բանալէս առաջ Լաուտացիներէն շատերը պիտի իյնան: Դուք զիս ողջ չէք կրնար բռնել:

— Այն ատեն դիակդ դուրս կը քաշենք. մեզի համար նոյն բանն է:

— Աղէկ մտիկ ըրէ ինծի. եթէ չթուուս որ ազատ երթանք, տունը և մէջինները. օղը կը հանեմ: Յառաջ ուրեմն. եւ կէք բռնելու զիս եթէ կը համարձակիք:

Այս խօսքերուն աւելի երկայն լուսթին մը յաջորդեց. Վոլոտիովսքի պատասխան մը չէր կրնար գտնել: Ազնուականները սարսափահար մէկմէկու կը նայէին: Քմիդա այնպիսի վճռական կերպով ըսեր էր վերջին խօսքերը՝ որ ոչ ոք կը տարակուսէր թէ սպառնալիքը կը գործադրէ նաև, և եթէ չարունակեն առաջ տանիլ իրենց գործը, պիտի կորսնցնեն Պիլլէվիչ օրիորդը:

— Ի սէր Աստուծոյ, — պոռաց Պուդրիմիերէն մէկը, — խենթ է այդ մարդը և ըսածը կ'ընէ:

— Ուրիշ միջոց մը կայ, — պոռաց յանկարծ Վոլոտիովսքի: — Մենամարտինք, մատնիչ, եթէ յաղթես կարող ես երթալ ազատ և հանգիստ:

Դարձեալ երկայն լուսթին մը Լաուտացիներու սիրտերը կը բարախէին երկրիւր:

— Տուր ինծի ասպետի խօսք որ ես պիտի կարենամ ազատ անցնիլ երթալ, և ես կը մենամարտիմ քեզի հետ, — պատասխանեց վերջապէս Քմիդա:

— Անկարելի՛ է, — պոռացին միարեւրան Պուդրիմիերը:

— Լոկեցէ ամենքնիդ ալ, — որոտաց Վոլոտիովսքի: — Ուրեմն կ'ուզէք որ օղը հանէ ամենայն ինչ:

Պուդրիմիերը լռեցին. վայրկեան մը վերջ անոնցմէ մէկն ըսաւ.

— Լաւ ուրեմն, ի՞նչպէս կ'ուզես այնպէս ըրէ:

— Ուրեմն ի՞նչ որոշեցիք, — հարցոյց Քմիդա հեգնական կերպով: — Կը հաւանի՞ր թէ ոչ:

— Այո՛, — պատասխանեց Վոլոտիովսքի, — ես քեզի պատուոյ խօսք կու տամ և այս ազնուականներն ալ երգում պիտի ընեն իրենց սուրին վրայ: — Ու գերեզմանական լուսթեան մը մէջ ձայնը աւելի բարձրացնելով, յաւել.

— Վկայ եղէք ամէնքնիդ որ ես մենամարտի հրաւերեցի զՔմիդա Ուրշայի արքունի — զբռնակալիւր, և երգուընցայ որ եթէ նա յաղթէ ինծի ազատ պիտի անցնի երթալ և դուք ընաւ արգելք պիտի չըլլաք անոր: Երգուընցէք դուք ալ ձեր սուրերուն վրայ յանուն Աստուծոյ և Սրբոյ Խաչին:

— Մէկգմէկ աղէկ հասկանա՛ք, — պոռաց ներսէն Քմիդայ — ազատ պիտի ելլեմ ասկէց բոլոր մարդիկներովս և հետս պիտի տանիմ օրիորդը:

— Որիորդը հոս պիտի մնայ, — պատասխանեց Վոլոտիովսքի, — և մարդիկները գերի պիտի մնան ազնուականներուն:

— Այդ անկարելի է:

— Այն ատեն օղը հանէ տունը:

Դարձեալ լուսթին:

— Լաւ, թո՛ղ այդպէս ըլլայ, — պատասխանեց վերջապէս Քմիդա: — Եթէ այսօր չառնեմ օրիորդը, մէկ ամիսէն կ'առնեմ. զինքը գետնի տակ չէք կրնար պահել: Երգուընցէ՛ք:

— Երգուընցէ՛ք, — կրկնեց Վոլոտիովսքի ազնուականներուն դառնալով:

— Կ'երդնունք, — պոռացին ամէնքը միաբերան:

Դուռը ներքսպէս ամրացնող երկաթէ ձողերը վերցուեցան: Վոլոտիովսքի և ազնուականները ետ քաշուեցան: Բացուեցաւ դուռը, Անդրէաս՝ բարձրահասակ, առաջ եկաւ յոխորտաբար:

Արշալոյսը բացուելու վրայ էր, լուսոյ աղօտ ճառագայթ մը լուսաւորեց այն եւրիտասարդ, ազնուական և խրոխտ կերպարաններ: Դրան դիմաց կեցաւ, յոխորտ նայուածք մը դարձուց ազնուականաց վրայ ըսելով.

— Ես ձեր խօսքին վրայ վստահացայ, եթէ աղէկ ըրի Աստուած միայն գիտէ: Բայց աւելորդ է այդ բանին վրայ խօսելու: Զեր մէջ մի է Վոլոտիովսքի:

Կարճահասակ գնդապետը քանի մը քայլ առաջ գալով, պատասխանեց.

— Ես եմ:

— Եհնէ, հսկայ մը կը կարծէի զքեզ, — ըսաւ հեգնութեամբ Քմիդա, — աւելի վախ ազդող մէկը կը յաւայի տեսնել, այսուհանդերձ փորձ զինուոր մը կը թուիս:

— Ես նոյն բանը քեզի համար չեմ կրնար ըսել քանի որ պահակներ չես զըրած: Եթէ ինչպէս հրամայել գիտես, այնպէս ալ սուր կը գործածես, շատ նեղութիւն պիտի չկրեմ գետինը տապալելու զքեզ:

— Ո՛ւր պիտի կուտինք, — հարցուց Քմիդա:

— Հոս. գաւիթը ստուի մը պէս հարթ է:

— Կ'ընդունիմ: Պատրաստուէ մեռնելու:

— Այդչափ ապահով ես յաղթելուդ վրայ:

— Կը տեսնուի թէ երբէք Որշայ չես մտած: Ոչ միայն ապահով եմ, հապա կը ցաւիւմ ալ, վասն զի լսեր եմ թէ կտրին զինուոր մըն ես: Ուստի վերջին անգամ ըլլալով կ'ըսեմ քեզի. թող որ ազատ անցնիմ երթամ: Մենք մէկգմէկ չենք ճանչնար, ինչո՞ւ համար պիտի մենամարտինք, ինչո՞ւ համար վրաս կը յարժըկիս:

— Մէկդի պարապ խօսքերը: Պաշտպանէ ինքզինքդ, ապա թէ ոչ պիտի ըսեմ թէ վատ մըն է դիմացինս:

— Վատը դուն ես, — պոռաց Քմիդա և պատրաստուեցաւ:

Ազնուականները՝ լուռ, երկու ասպետներուն չորս կողմը շրջանակ մը կազմեցին. ասոնց ետեւ շարուեցան զինուորները հետաքրքիր և մտատանջ, երկու ախոյեանները մէջ տեղ կեցած մէկմէկու կը նայէին. խոր լուռութիւն մը տիրեց:

— Սկսէ, — պոռաց Քմիդա:

Առաջին յարձակումը ներկայ եղողնեւուն սրտերուն մէջ արձագանգ տուաւ: Վոլոտիովսքի ձախ ձեռքը կողին կոթընցուցած, ամենայն պաղարիւնութեամբ թեթեւ շարժումներ միայն կ'ընէր, կարծես միայն ինքզինքը պաշտպանել կ'ուզէր և միանգամայն խնայել դիմացինին: Երբեմն քայլ մը ետեւ կ'երթար և ապա նորէն առաջ կու գար, կարծես Քմիդայի կարողութեան և ուժին չափը զիտնալ կը փորձէր: Քմիդա կը տաքնար, ընդհակառակն Վոլոտիովսքի նման վարպետի մը՝ որ իր աշակերտին փորձեր ընել կու տայ, միշտ պաղ և անխռով կ'երևէր: Յանկարծ սուրովը կէս շրջանակ մը գծեց և ակնթարթի մէջ Քմիդայի ձեռքի սուրը, Վոլոտիովսքիի զլիւնը վրայէն ցատկելով, ետեւ ինկաւ:

— Ասոր կ'ըսեն «սուր մը ցատկեցնել»:

Քմիդա գոյնը նետեց, և, Լաուտայի ազնուականներուն նման, ապշած մնաց: Կարճահասակ գնդապետը մէկդի քաշուեցաւ և ժպտելով ըսաւ անոր.

— Նորէն առ սուրդ:

Վարկեան մը կարծես թէ Քմիդա անոր վրայ յարձիւր կ'ուզէր, և երբ խոյանալու վրայ էր, Վոլոտիովսքի սուրին երախակալը կուրծքին դէմ դնելով, սուր ծայրը անոր ուղղեց: Քմիդա վազեց, վերցուց սուրը գետնէն և խոյացաւ ախոյեանին վրայ: Հանդիսատեսներուն շրջանակին մէջ շնչկոց մը բարձրացաւ, աւելի մօտեցան ախոյեաններուն: Ամէնքը կը զարմանային

և կը խոստովանէին որ կարճահասակ զընդապետը անպարտելի սրախաղ մըն է:

Վոլոտորովսքի անգութ կերպով կը շարունակէր զուարճանալ, ինչպէս կատու մը մուկին հետ, և կարծես երթալով անհոգ կերպով կը կուէր: Քմիդա փոփրալից շրթունքներով կը հեար. վերջապէս խըղդուկ ձայնով մը պոռաց.

— Լմացուր և խնայէ գէթ ինծի ամօթը:

— Թո՛ղ ուղածիդ պէս ըլլայ, — պատասխանեց Վոլոտորովսքի:

Նոյն վայրկենին սուլելու ձայնի նման շաշին մը լսուեցաւ, ապա իղղուկ ճիչ մը: Քմիդա թեքը բացաւ, սուրը ձեռքէն ձգեց, գետին տապալեցաւ: Միահամուռ զարմացման աղաղակ մը բարձրացաւ, և այն աղաղակին մէջէն քանի մը ձայներ որոտացին:

— Լմացուր մատնիչը, Լմացուր: Չէ մեռած:

Պուղրիմներէն շատերը սուրբերին մերկացուցած առաջ նետուեցան: Սակայն նոյն պահուն ապշեցուցիչ դէպք մը հանդիպեցաւ և պզտիկ Վոլոտորովսքի հակայ մը եղաւ ամէնուն աչքին: Գնդապետին մօտ գտնուող Պուղրիմին սուրը թռաւ ձեռքէն և Վոլոտորովսքի կայծակնացայտ աչքերով պոռաց.

— Մէկդի՛, մէկդի՛. նա իմա է և ոչ ձերը. մէկդի՛:

Ամէնքը լռեցին վախնալով այն մարդուն բարկութենէն: Նա շարունակեց.

— Ես մարդասպանութիւն չեմ ուզեր: Դուք ազնուականներ էք, պէտք էք ճանչնալ ասպետական օրէնքները՝ որոնք կ'արգելուն վիրաւորեալ մը տանջելը: Այդ բանը և ոչ իսկ թշնամիները կ'ընեն. կը վայլէ՞ մարդու մը սպաննել իր հակառակորդը երբ նա տարածուած ոտքին առջևը ինկեր է:

— Նա մատնիչ է, — ըսաւ Պուղրիմներէն մէկը քթին տակէն, — այդպիսին սպաննելը ոճիւր չէ:

— Եթէ մատնիչ է կը յանձնուի Սպասարապետին և կը կրէ արժանաւոր պատիժը:

Կը կրկնեմ դարձեալ, այսուհետեւ նա իմա է և ոչ ձերը: Թո՛ղ բժշկուի և դուք իրաւունք ունիք միշտ ձեր զանգատները ընել արդարութեան Ատենի մը դիմաց. կենդանի մարդէ մը գոհացում ստանալը դիւրին է, մինչդեռ մեռածէ մը կարելի բան չէ: Կայ մէջերնիդ վէրքեր դարմանող մէկը:

— Քրիչ Դոմաշկիչ: Շատ տարի Լաուտայի մէջ վէրքեր դարմաներ է:

— Լաւ ուրեմն, թո՛ղ դարմանէ այս մարդը և անկողին ղնէ: Ես երթամ միւր թարել և սիրտ տալ Օր. Պիլէվիչին:

Այսպէս ըսելով Վոլոտորովսքի սուրը պատահանը դրաւ ու տուն մտաւ: Իսկ ազնուականները բռնեցին Քմիդայի զինուորները, կապեցին անոնց ձեռքերը և ոտքերը: Գերի էին և երկրագործութեան աշխատանքի դատապարտուած:

Վոլոտորովսքի՝ բնակարանին ամէն կողմը փնտռելէն վերջ, գտաւ վերջապէս զՕլէնքա «Գանձի» ըսուած սենեակին մէջ, ուր կը մտցուէր ննջասենեակին մէկ անկիւնը բացուած նեղ դռնէ մը: Օրիորդը նստած էր հին արկղի մը վրայ, գլուխը խոնարհեցուցած, երեսը բոլորովին քողարկեալ, մագերը խառնակ: Կարճահասակ գնդապետին ոտնաձայնը լսելով և ոչ իսկ գլուխը բարձրացուց, թերեւ կարծեց թէ Քմիդա է կամ անոր մարդիկնէրէն մէկը: Վոլոտորովսքի դրան մէջ կանգ առաւ, հազաց մէկ երկու անգամ ու վերջապէս ըսաւ.

— Օրիորդ, ազատ ես:

Այն ատեն միայն շարժեցաւ Օլէնքա, և երկնագոյն աչքերը դարձուց ասպետին վրայ. տփոյն էր և վհատած: Վոլոտորովսքի երախտագիտական ցոյցերու կը սպասէր թերեւ, սակայն օրիորդը անշարժ մնաց և միայն երեսը կը նայէր անգիտակցաբար: Ապակտը նորէն կրկնեց.

— Օրիորդ, Աստուած անմեղութեան պաշտպան հանդիսացաւ, ազատ ես, երբ հաճիս կարող ես զառնալ Վոտոգդի:

Այս անգամ Օր. Պիլէվիչին պաղած աչքերուն մէջ իմացականութեան լոյս մը

փայլեցաւ: Ոտքի ելաւ և հարցուց. — Ո՞վ ես դուն:

— Միքայէլ Վոլոտիովսքի, գնդապետ Վիլնայի Վոյսկոտայի ղեկավարներուն:

— Լաժնա կռուի աղմուկ էր:

— Այո, օրիորդ, զքեզ ազատելու փութացինք:

— Շնորհակալ եմ, — ըսաւ ինքնիրեն գալով, — միւսը ի՞նչ եղաւ:

— Քմիդա՛: Մի՛ վախճար այլ ևս, օրիորդ, նա բակին մէջ անգզայ ինկած է, և, առանց պարծենալու կ'ըսեմ, իմ ձեռքովս:

Վոլոտիովսքի այս խօսքերը յոխորտանօք մ'ըսաւ, սակայն կը խարուէր եթէ զովասանքի կը սպասէր: Օրիորդը լուռ կեցաւ, երբեք և ձեռքերով կոթնելու տեղ մը փնտռեց. ինկաւ նորէն արկղին վրայ՝ ուր նստած էր արդէն:

Ասպետը անմիջապէս քով վազեց.

— Ի՞նչ եղաւ, օրիորդ, ի՞նչ ունիս, — հարցունք:

— Ոչ ինչ, ոչ ինչ, — պատասխանեց նէ խղճով ձայնով և յաւել. — Ուրեմն Քմիդա մեռաւ:

— Ի՞նչ փոյթն Քմիդան, — բացազանջեց Վոլոտիովսքի. — Դուն ի՞նչպէս ես:

Երբ այս խօսքերը լսեց Ալեքսանդրա օրիորդը, ոտք ելաւ, և շեշտակի ասպետին աչքերուն մէջ նայելով, բարկութեամբ, անհամբերութեամբ և յուսահատութեամբ պոռաց.

— Թանուն Աստուծոյ, պատասխան տուր, մեռաւ:

— Քմիդա վիրաւորուած է, — պատասխանեց Վոլոտիովսքի ապշած:

— Կ'ապրի՛:

— Կ'ապրի:

— Շնորհակալ եմ, — ըսաւ ու դէպ ի դուռը գնաց յողորդէ քայլերով:

Վոլոտիովսքի ապշած էնոր ետէն նաւիցաւ ու խորհրդածեց.

— Շնորհակալ կ'ըլլայ Քմիդայի վիրաւորուած ըլլալուն համար, թէ վասն զի կենդանի է:

Օլէնքայի ետէն գնաց. նէ մերձաւոր

ննջասենեակին մէջ, գրեթէ քար դարձած, կեցեր էր: Ներս մտան չորս ազնուականներ՝ որոնք զվիրաւորնայլ կը բերէին. կիսամեռ անկողնոյ վրայ դրին: Ալեքսանդրա օրիորդը անմիջապէս անոր մօտեցաւ և տօգոյն ու հոգածութեամբ ծոկեցաւ վիրաւորնայլին վրայ:

— Դուն ես Պիլէվիչ օրիորդը, — հարցուց Քրիշչ Դոմաշէվիչ:

— Այո, — պատասխանեց օրիորդը, — զինքը խնամեցէ կը յանձնեմ:

Վոլոտիովսքի բարկացած կը դիտէր և մտիկ կ'ընէր: Քրիշչ Դոմաշէվիչ սկսաւ վէրքերը լուալ, ասպա սպեղանի մը՝ զոր միշտ հետը կը կրէր, դրաւ վէրքերուն վրայ, և յանձնարարեց որ հանգիստ ձգեն զինքը: Ապա Օլէնքայի դառնալով, որ իրեն օգնէր էր վէրքը պատելու ժամանակ, ըսաւ.

— Շատ ազնիւ սիրտ մ'ունիս որ չես զգուիւր այս մարդուն արիւնէն:

Օրիորդը պատասխան չտուաւ, գոյնը նետեց և աչքերը այլայլեցան:

— Ա՛յ հոս գործ չունիս, — ըսաւ Վոլոտիովսքի, — դուն քրիստոնէական սիրոյ գործ մը կատարեցիր թշնամոյ մը վրայ, հիմա հեռացիր այս սենեակէն: — Այս Եսելով թեւէ էնոր ներկայացուց. իսկ օրիորդը առանց անոր երեսը նայելու, դարձաւ Քրիշչ Դոմաշէվիչի և ինդրեց.

— Քրիշչ, խնդրեմ ընկերէիդ ինծի:

Երկուքը միասին դուրս ելան. Վոլոտիովսքի անոնց ետէն գնաց: Ազնուականները երբ բակին մէջ տեսան զօրիորդը. կեցցէ՛, պոռացին: Իսկ նէ տօգոյն և անհաստատ քայլերով, շրթունքները սեղմած, աչքերը կրակոտ, լուռ, անցաւ:

— Աստուած երկայն կեանք տայ մեր Տիկնոջ, երկայն կեանք տայ մեր գնդապետին, — պոռացին քանի մը զօրաւոր ձայներ:

Մէկ ժամ վերջ Վոլոտիովսքի իր մարդիկներուն զուգոր անցած գիւղը կը դառնար: Սքանչելի առաւօտ մըն էր, կարապետ գեղեցիկ օրուան մը, իրաւունցէ զարնանային առաւօտ մը, Լաուտայիք առանց

կարգի կը քալէին մեծ համրուն վրայ, կը խօսէին նոյն գիշերուան դէպքերուն վրայ և երկինք կը բարձրացնէին ՎՊՈՒՄԻՍԻԱՆ քի. իսկ նա՛ լուռ, առաջ կ'երթար. չէր կրնար մոռնալ իրեն վրայ դարձող այն երկնագոյն աչքերը. կը խորհրդածէր ինք իրեն.

— Այդ օրիորդը հիանալի գեղեցկու-
թիւն մ'ունի որ կ'ապշեցնէ զինքը տես-
նողը: Ես էնոր պատիւը և կեանքը ազա-
տեցի, վասն զի Գմիդա եթէ օդը հանէր
դոռունը, եթէ անձիւս ալ մնար «Գանձի»
սենեակը, նէ սարսափէն կը մեռնէր: Պէտք
էր երախտագիտութեան ցոյց մ'ընէր ին-
ծի: Անհասկանալի է կնոջ մը սրտին
գաղտնիքը: Իբրև թէ խեղճ ծառայ մ'ըլ-
լայի, այնպէս կը նայէր ինծի: Գոռոզու-
թիւն էր: Վարանձմ էր:

ՎՈՒՄԻՍԻԱՆ Ը.

ՎՈՒՄԻՍԻԱՆ քի՛ այս խորհուրդներով
տանջուած, ամբողջ գիշերը աչքերը չկըր-
ցաւ գոցել: Օրեր անցան, սակայն նա
չկրցաւ մոռնալ Ալեքսանդրա օրիորդը և
հասկցաւ որ վրան մեծ ազդեցութիւն ը-
րեր է: Բաց աստի, Լաուտայի ազնուա-
կանները ետ չէին կեցած ամուսնութեան
ծրագրէն: Իրաւ է օրիորդը մերժեւ էր ա-
նոնց առաջարկը, սակայն այն ատեն մէկ
զմէկ չէին ճանչնար: Իսկ հիմա խնդիրը
տարբեր էր: Ինքը ասպետարար ազատեր
էր զօրիորդը բռնաւոր մարդու մը ձեռքէն,
կերպով մը իրեն կը պատկանէր. թերևս
այս վերջին դիպուածին պատճառաւ Ե-
րախտագիտութիւնը սիրոյ ճամբայ մը բա-
ցած ըլլայ այն սրտին մէջ:

— Ինչո՞ւ ուշացնել, — կ'ըսէր ինք-
իրեն, — էնորմէ աւելի գեղեցիկը պիտի
զտնեմ: Տեսնեմ, պիտի փորձեմ:

Սակայն պատերազմը մօտ էր, թեւը
բոլորովին բժշկուած էր, ամօթ չէ՞ր աս-
պետի մը սիրոյ խնդիրներով զբաղիլ մինչ-
դեռ հայրենիքը վտանգի մէջ էր: Բաց աս-
տի, ուրիշ դժուարութիւն մ'ալ զէմը կ'եւ-

լէր: Ինչ տպաւորութիւն պիտի ընէր ազ-
նուական օրիորդին վրայ, երբ, դէպքերէն
անմիջապէս վերջը, երթար անոր ձեռքը
խնդրելու, նման պարտապահանջի մը՝ որ
իրեն դրամը կը պահանջէ տոկոսով հան-
դերձ և շուտ: Յետ այնչափ խորհրդածու-
թեանց ՎՊՈՒՄԻՍԻԱՆ միեւնոյն վարան-
ման մէջ մնաց ու չկրցաւ որոշողութիւն
մ'ընել: Մեքենարար զխարկը առաւ,
զլուրը դրաւ և դուրս ելաւ զարնանային
արևու մը ջերմութիւնը վայելելու:

Գրան դիմաց հանդիպեցաւ Գմիդայի
գերի ինկած մարդիկներէն մէկուն, որնոր,
աւարին բաժանման միջոց ծեր Բաքոշին
ինկած էր: Ղազարը արևուն մէջ նստած
կը տաքնար «պանտուրա» ըսուած գործի-
քը զարնելով:

ՎՊՈՒՄԻՍԻԱՆ քի՛ մտազբաղումը փարատող
միջոց մը գտած ըլլալուն զոհ, մօտեցաւ
Ղազարին և հարցուց.

— Ինչ կ'ընես:

— Գործիքս կը զարնեմ, — պատաս-
խանց Ղազարը համարձակ կերպով:

— Ո՛ւր տեղացի ես:

— Վիւալայէն:

— Ինչո՞ւ համար քու միւս ընկերնե-
րուդ պէս չես փախչիր:

— Հոս շան մը պէս մեռնիլ աւելի լաւ
կը սեպեմ:

— Այդպէս յօժարութեամբ կ'ուզես
հոս մնալ:

— Սրունքէս վիրաւորուեցայ, ու ծեր
ասպետին աղջիկը դարմանեց վերքս, և
ինծի հետ շատ ազնուութեամբ խօսեցաւ:
Երբէք այդչափ գեղեցիկ աղջիկ չեմ տե-
սած: Ինչո՞ւ համար ասկէց պիտի հեռա-
նամ:

— Ո՞ր մէկ աղջկան այդչափ հաւնե-
ր ես:

— Մարիցբայի:

— Ուրեմն հոս մնալ կ'ուզես:

— Մեռնելէս վերջ զիս կը տանին
ասկէց, բայց քանի որ կ'ապրիմ կը մնամ
հոս:

— Կը յուսան քեզի կին առնել Բա-
քոշի աղջիկը:

— Զեմ կրնար ըսել:

— Նա զքեզ կը սպաննէ, աղջիկը քեզի չի տար:

— Անտառին մէջ թաղած ոսկիներ ու Նիմ, — ըսաւ Ղազարը, — երկու քսակ:

— Եթէ տոպրակ մ'ալ ոսկի ունենաս, միշտ գեղացի ես, իսկ Բաքոյ ազնուական է:

— Ես պոյարտ եմ:

— Եթէ ստոյգ է ըսածդ, մատնիչ մըն ես: Ինչպէս կրցար յանձն առնել թշնամւոյն ծառայել:

— Ես թշնամւոյն չեմ ծառայած:

— Ուրեմն Քմիդա զքեզ և քու ընկերներդ ո՛ր գտաւ:

— Ծամբուն վրայ: Ես փոխ — ընդհանուր Հրամանատարին հրամանին տակ կը ծառայէի, սակայն գումարտակը խորտակուեցաւ: Հայրենիք դառնալու պատճառ մը չունէի, վասն զի տունս այրած էր: Միւսները կողոպուտի և աւազակութեան տալին իրենք զիրենք, ես ալ անոնց օրինակին հետեցայ:

Վոյտորովսքի ապշած մնաց:

— Ուրեմն դուն Դրուպէցցոյի հետ չէիր երբ Քմիդա հանդիպեցաւ քեզի:

— Միւսներէն շատերը նախ զիստեղծ էին Դրուպէցցոյի և Յովանեանի հրամանին տակ, բայց վերջը դասալիք ըլլալով աւազակութեան հետէ եղած էին:

— Ինչո՞ւ համար Փան Քմիդայի հետեցար:

— Վասն զի մեծ զօրավար մըն է, և մեզի ըսին թէ լիարուան կը թափէ դալէրները:

Վոյտորովսքի սկսաւ մտածել, և ինքիրեն խորհրդածեց թէ Փան Քմիդա անիրաւ տեղ անպատուուրէն է: Ապա դառնալով Ղազարին, շարունակեց.

— Ուրեմն Մարիցցայի սիրահարու՞մբ ես:

— Օհ, շատ:

Վոյտորովսքի ճամբան շարունակեց մտածելով. — Սա մարդը անյողողոյ մըտքի տէր մէկն է: Կասկածներով ըղեղը չի տանջեր: Սիրահարուած է և ուրիշ բանի

վրայ չի մտածեր: Դարձեալ, եթէ իրաւցընէ պոյարտ մըն է, այս ազնուականնեւրուն հաւասար է: Երբ Բաքոյ թերեւս Վարիցցան անոր կնութեան կու տայ, ինչո՞ւ. վասն զի ինծի պէս սա չի վարանիր: Լաւ ուրեմն, ես ալ ասոր օրինակին պիտի հետեմ:

Այսպէս խորհրդածելով Վոյտորովսքի առաջ կ'երթար արեւու տակ, կրկնելով միշտ.

— Կ'երթամ: Պէտք է որ երթամ:

Վերջապէս որոշեց և դէպ ի տուն դարձաւ: Ախտներուն մտեցաւ, հոն գտաւ իր երկու ծառաները՝ որոնք նստած կը խաղային:

— Թամբեցէք ձիս, — հրամայեց, — դուք ալ ձեր պաշտօնական համազգեստը հագուեցէք:

Իսկ ինքը աճապարանօք տուն մտաւ. հագաւ իր զինուորական կարմրագոյն ճոխ զգեստները, ոտքն անցուց ոսկեխթան դեղին մուշակները, դրաւ գլուխը կոռնկի փետուրով զարդարուած լանակի մորթէ գլխարկը: Զգեստը հագուելէն վերջ սենեակէն դուրս ելաւ ու գնաց ձին հեծնելու: Իսկին մէջ ծեր Բաքոյին հանդիպեցաւ:

— Ո՛ր կ'երթաս, — հարցուց ծերը:

— Ուր կ'երթամ, Վոտոգդիի օրիորդին որպիսութիւնը հարցնելու կ'երթամ, որպէս զի անքաղաքավար մէկը չկարծէ զիս:

— Արեւ պէս կը փայլիս, — վրայ բերաւ ծերը: — Եթէ «Օրիորդը» անմիջապէս չսիրահարուի քեզի, ըսել է թէ աչք չունի: Երբ Վոտոգդի հասաւ՝ Օր. Ալեքսանդրա անմիջապէս չկրցաւ ճանչնալ զինքը, հարկ եղաւ նորէն կրկնել անունը և տխրոսները: Նէ քաղաքավարեամբ բարեկց զինքը: Միեւայել՝ որ միշտ մեծերուն տունները կեցեր էր, գիտցաւ պատշաճութիւնը պահել, յարգանք ծոցեալ օրիորդին, և ձեռքը կուրծքին վրայ դրած՝ ըսաւ.

— Եկայ, օրիորդ, որպիսութիւնդ հարցնելու, և հարցնելու միանգամայն թէ վախը վրադ ազդեցութիւն մ'ըրաւ: Պէտք էի աւելի շուտ գալ, սակայն վախցայ զքեզ անհանգիստ ընելէն:

— Շատ ազնիւ ես որ զիս չես մոռցած, — պատասխանեց Ուէնքա: — Երբէք պիտի չմոռնամ ինծի ըրած ծառայութիւնդ այնպիսի վտանգէ մը ազատելով զիս: Խնդրեմ, նստէ:

— Օրիորդ, — պատասխանեց Վոլոտիովսքի, — եթէ զքեզ մոռնայի, անարժան պիտի ըլլայի այն շնորհաց՝ որով թոյլ տուաւ ինծի Աստուած՝ պաշտպանել այսպիսի արժանաւոր անձ մը:

— Ինծի կ'իյնայ շնորհակալ ըլլալ նախ Աստուծոյ և ապա քեզի:

— Ուրեմն միասին շնորհակալ ըլլանք, այս միայն կը խնդրեմ Աստուծոյ որ, պէտք եղած ժամանակն, միշտ քեզի օգնելու շնորհքը ընէ ինծի:

Աղջիկը լռեց և կարծես քիչ մը շփոթեցաւ այն խօսքերէն՝ որոնք յայտնի կը ցուցնէին այցելոին զգացմունքները. այտերը կարմրեցան և նէ խոնարհեցուց իր գեղեցիկ աչքերը:

— Այդ աշխարհները լաւ նշան է, — խորհրդածեց ինքիւնն Վոլոտիովսքի, ու, երկու երեք անգամ հազալէն վերջ, աւելցուց.

— Կ'ենթադրեմ որ լսած ես թէ մեծ հօրմէջ վերջ Լաուտացուց հրամանատարը ես եղայ:

— Գիտեմ, — պատասխանեց Ուէնքա: — Մեծ հայրս վերջին պատերազմին չկրցաւ մասնակցիլ, բայց երբ լսեց թէ ուրում յանձնեմ է Վոլոտիովսքի հրամանատարութիւնը, շատ զոհ մնաց, վասն զի քաջ և փորձ զինուոր ըլլալու համար լսել էր:

— Այդ խօսքերն իրենն են:

— Յաճախ կը գովէր զքեզ և կը հիշուար վրադ: Իսկ վերջին պատերազմէն վերջ Լաուտացիներէն լսեցի գովեստներդ:

— Ես պարզ զինուոր մըն եմ և անարժան այդ գովեստներուն: Սակայն զոհ եմ որ քեզի համար ամպերէն ինկած անծանօթ մը չեմ:

— Անունդ շատ հուշակուած է, ուստի չէր կրնար անձանօթ մնալ, — պատասխանեց Ուէնքա, — Լիդուանիոյ մէջ այդ անունը կրող քանի մը ընտանիքներ կան:

— Անոնց զինանշանը Օսորիաներունն է, մինչդեռ ես Գորչաք Վոլոտիովսքի եմ. մեր ազգատոհմը Աստիղաս անունով հուն. զարացի ասպետէ մը կը սերի: Սա թըշնամիներէն հալածուելու ժամանակը Ս. Կուսին ուխտ կ'ընէ որ, եթէ ողջ ազատի անոնց ձեռքէն, ձգէ հեթանոսութիւնը և քրիստոնէական կրօնը ընդունի: Յաջողութեամբ երեք գետերը՝ որոնք կը տեսնուին մեր զինանշանին վրայ, անցնելէն վերջը կը կատարէ ուխտը:

— Ուրեմն ձեր ազգատոհմը այս կողմերէն չէ:

— Ոչ, Օրիորդ. ես Ռեքանիայէն եմ, Ռուսիոյ Վոլոտիովսքիներէն, և հոն ունէի գեղեր՝ զորոնք զբաւեց թշնամին: Ես պատանեկութեան հասակէս սկսեալ բանակին մէջ կը գտնուիմ, աւելի օտարին մեր հայրենեաց հասցուցած ֆանաներուն վրայ հոգ ընելով, քան իմ կորսնցուցած հողերուս վրայ: Կրօնացած եմ Ռուսի Վոլոտիովսքի և մեր համբաւաւոր Երեմիա իշխանին հրամանին տակ, որուն հետ զբոսնուեցայ միայն ամէն պատերազմներուն մէջ, Մասնակցեցայ Մարնովայի և Կոնստանդինովի պատերազմներուն, սովի բռնուեցայ Զապրայի և ապա Պերեսպէշկայի մէջ. մեր վեհափառ Թագաւորը իր ձեռքերուն մէջ սեղմեց զուխտ վկայ է Աստուած որ իմ քաջագործութիւններուս վրայ պարծենալու չեկայ հոս, կը փափաքիմ միայն որ գիտնաս, ազնիւ օրիորդ, թէ իմ կեանքս պատուաբեր գործունէութեամբ անցուցեր եմ և թէ անարժան գործ մը խղճիս վրայ չի ծանրանար:

— Երանի՜ թէ ամէնքը քեզի պէս ըլլային, — ըսաւ Ուէնքա հառաչելով:

— Անշուշտ այդ խօսքը ըսելու ժամանակդ այն մարդուն վրայ կը մտածես՝ որ յանդգնեցաւ սրբապիղծ ձեռքերը քեզի դէմ վերցնել:

Անքեանդրա օրիորդը աչքերը խոնարհեցուց ու պատասխան չտուաւ:

— Նա իր ոճրագործութեանց վարձքը ընդունեցաւ, — շարունակեց Վոլոտիովսքի: — Թէպէտ առողջանալու յոյս կայ, սա-

կայն իր արժանաւոր պատիժէն պիտի չազատի։ Ամէն պատուաւոր մարդ զինքը կը դատապարտէ, իրաւ է որ զրպարտութիւն ներք չափազանց են քիչ մը, վասն զի սուտ է թէ թշնամոյն դիմեր է նա օգնութիւն խնդրելու համար։ Այն Ղազարները՝ որոնց օգնութեամբ առեւանգեց զքեզ, թշնամոյն բանակէն չեն եղեր, արքունի ճամբուն վրայ հանդիպեր է անոնց Քիփդա։

— Ո՞վ տուաւ քեզի այդ տեղեկու թիւնները։ — հարցուց Որիորդը գեղեցիկ կապոյտ աչքերը Վոլոտիովսքի վրայ դարձնելով։

— Իր Ղազարները։ Ձարմանալի և տարօրինակ մարդ մըն է այդ Քիփդան, երբ, մենամարտէն առաջ, մատնի՛չ ըսի իրեն, չբողոքեց, թէպէտ անիրաւ տեղը կ'ամբաստանէի զինքը, և այս նշան է թէ չափէ դուրս գոռոզ է։

— Ուրիշներուն ալ ըսի՞ր որ նա մատնիչ է։

— Հիմա որ հասկցայ՝ ամէն տեղ պիտի քարոզեմ, վասն զի վատութիւն է այդպիսի սխալ զրպարտութեամբ արատաւրել մարդ մը, ըլլայ նա իրերիմ թշնամի մը։

Օր։ Աւերասնդրայի աչքերը դաբձեալ սեւեռեցան կարճահասակ ասպետին վրայ, համակրական և երախտագիտական արտայայտութեամբ մը։

Աւրախութեան զգացմամբ մը բարտխեց Վոլոտիովսքի սիրտը. — (Ո՛ն, ուրեմն գործի սկսինք, Միքայէլ, — ըսաւ ինքիւրեն, Ապա օրիորդին դառնալով յարեց.

— Ես Քիփդայի բռնած ընթացքը կը պախարակեմ, բայց չեմ գարմանար ըզքեզ առեւանգել փորձելուն վրայ։ Ձինքը այդ ձեռնարկին մղողը յուսահատութիւնը եղած պիտի ըլլայ, և երբ արիթը ներկայանայ նորէն պիտի փորձէ անտարակոյս։ Դուն՝ այդ գեղեցկութեամբդ, առանձին և անպաշտպան չես կրնար մնալ, Քիփդայէ զատ ուրիշներ ալ կան շախարհիս վրայ, ուրիշ սրտեր ալ պիտի վառես, և պատիւդ նորանոր վտանգներու պիտի ենթարկուի։ Աստուած անգամ մը

շնորհեց ինծի զքեզ ազատելու պատիւը, սակայն ո՞վ պիտի հսկէ վրադ երբ ես հեռանամ։ Շնորհաշուք օրիորդ, զինուորները իբր անհաստատ կ'ամբաստանուին, սակայն յանիրաւի։ Սիրտս քարէ շինուած չէ և այսպիսի անմասն գեղեցկութեան մը հանդէպ անտարբեր չի կրնար մնալ։

Այս ըսելով Վոլոտիովսքի Օլէնքայի ոտքերն ինկաւ և ինքիւրմէ դուրս ելած, յարեց.

— Գեղանի օրիորդ, ժառանգեցի հրամանաւորութիւնը մեծ հօրմէդ, շնորհէ ինծի ժառանգել նաև անոր թոռնեայն։ Թոյլ տուր որ ամբողջ կեանքովս պաշտպանդ ըլլամ, եթէ պատերազմի ալ երթամ, լաւ գիտցիր որ անունս բաւական է զքեզ պաշտպանելու համար։

Որիորդը ապշած ոտքի ցատկեց, Վոլոտիովսքի կը շարունակէր դեռ.

— Ես աղքատ զինուոր մըն եմ, բայց ազնուական եմ և պատուաւոր։ Կ'երդնում որ զինանշանիս և խոցիս վրայ արատ մը, բիծ մը չի գտնուիր։ Թերեւս այս վայրկենիս շատ յանդուգն երեւիմ քեզի, բայց, կ'աղաչեմ, մտածէ որ հայրենիք զիս կը կանչէ և ես շուտով մեկնելու պարտական եմ։ Ձեռն ուզեր քաջալերել զիս, մըխիթարական խօսք մ'ըսել ինծի։

— Անկարելին է որ կը խնդրես, — պատասխանեց Օլէնքա դողալով։

— Քու կամքէդ միայն կը կախուի։

— Ես ալ ահա այդ պատճառաւ է որ քեզի կ'ըսեմ թէ անկարելի է, — պատասխանեց Որիորդը։ Քեզի շատ կը պարտիմ, չեմ ուրանար, պատրաստ եմ ամէն շնորհք ընելու քեզի, բաց ի ձեռքէս։

Վոլոտիովսքի ոտքի ելաւ։

— Այդ է քու վերջին խօսքդ, — հարցուց։

— Վերջին և վճռական։

— Թերեւս աճապարանքս... Յոյս մը տուր... — յաւել Միքայէլ։

— Ձեմ կրնար, չեմ կրնար։

Կարճահասակ ասպետը այլ ևս չպնդեց. այն վճռական մերժումը վերաւորեց էր զինքը խորապէս։

— Դուն զիս արհամարհեցիր, — ըսաւ, — ես այս տունէն դուրս կ'ելլեմ ինչպէս մտեր էի և այն պայմանաւ որ մէյ մ'ալ բնաւ ոտք պիտի չկոխեմ հոս: Երջանիկ եղիր, նոյն իսկ Քմիդայի հետ. թերեւս դիս պահեցիր ինծի դէմ որ քու և անոր մէջ սուր մը դրի:

Օլէնքա զուգիւր ձեռքերուն մէջ սեղմելով կրկնեց շատ անգամ.

— Ո՛վ Աստուած իմ, Աստուած իմ, Աստուած իմ:

Սակայն ցաւի այդ բուռն արտայայտութիւնը Վոլոտիովսքիի վրայ տպաւորութիւն չբռաւ. ողջունեց օրիորդը՝ յոնքերը պոստած դուրս ելաւ, հեծաւ ձին և հեռացաւ բարձրաձայն կրկնելով. — մէյ մ'ալ բնաւ ոտք պիտի չկոխեմ այն տունը: Ճամբան մտածկոտ առաջ կ'երթար, կը զանգատէր մարդկային անարդարութեան դէմ, կ'անիծէր իր բաղդը, երբ իր ծառային՝ Սերուք, մօտեցաւ ու ըսաւ.

— Գնդապետ, հոն բլրան վրայ Քարլամը կը տեսնեմ, որ ուրիշի մը հետ ղէպի մեզի կու գայ:

— Իրկու ձիաւոր կը տեսնեմ, ստոյգ է, սակայն Քարլամը Վիլնայի Վոյվոտս իշխանին քով մնաց. հեռուէն ինչպէս ճանչցար:

— Ձիէն, Սլոգ ձին ամբողջ բանակին ծանօթ է:

Վոլոտիովսքի ձին մտրակեց. ծառանիւր անոր հետեցան, կարճահասակ ապետը շոտով համոզուեցաւ թէ եկողը իրաւունք Քարլամը ինքն է:

Քարլամը՝ Լիդուանիոյ նահանգին մէջ թեթևազէն հեծելազունդի մը տեղակալն էր և Վոլոտիովսքիի բարեկամ: Վոլոտիովսքի անոր դիմացը վագեց և թեկերը բացած պոռաց.

— Ինչպէս ես, սիրելիս Ուակից կու գաս:

Սպայն զնգապետին բազկաց մէջ նետուեցաւ և համբուրեց. ապա պատասխանեց.

— Գեզի կու գամ, յանձնարարութիւն մը և զրամ կը բերեմ:

— Որո՞ն կողմանէ:

— Վիլնայի Վոյվոտս իշխանին: Կը յանձնարարէ քեզի որ անմիջապէս զինուորագրութեան մը ձեռք զարնես, Յան. ձնարարութիւն մ'ալ Քմիդայի համար ունիմ՝ զոր կը յուսամ այս կողմերը գտնել:

— Քմիդայի համար ալ, ինչպէս կարելի է միևնոյն նահանգին մէջ կրկին զինուորագրութիւն ընել:

— Նա Դրոքի պիտի երթայ, իսկ դուն հոս պիտի մնաս:

— Ինչպէս գիտցար իմ տեղս:

— Ապահով տեղեկութիւններ առնելէն վերջ եկայ, — պատասխանեց Քարլամը: — Իշխանը անձամբ փնտեց գեղը: Իշխանին շնորհքը կը վայելես, ինքն իսկ կ'ըսէ թէ Երեմիա իշխանէն բանակին ամենէն կտրիճ ասպետը ժառանգեցի:

— Երանի՜ թէ Երեմիայի յաղթական յաջողութիւնները ժառանգէր, — բացազանչեց Սիբայէլ: — Անմիջապէս գործի կը սկսիմ, Հոս մարդու պակասութիւն չըկայ, միայն թէ զրամ ըլլայ անոնց պէտքերը հայթայթել կարենալու համար: Շատ զրամ բերե՞ր ես:

— Բացունէլի երթանք, հոն կը համբոս:

— Հոն ուրիշ անգամ զնացե՞ր ես:

— Փովս Վոյվոտայէն քեզի ուղղուած անձնական նամակ մ'ունիմ, — ըսաւ Քարլամը, առանց պատասխան տալու բարեկամին հարցման, ու զրպանէն Ռատցի վիլնեքու պզտիկ կնիքով կնքուած նամակ մը հանեց: Վոլոտիովսքի բացաւ ու կարդաց.

Քաւ զնգապետ Վոյվոտիովսքի

« Դիտնալով հայրենեաց ծառայելու ան-
» կեղծ փափաքդ, հրաման զրկեցինք քեզի
» որ զինուորագրութիւն մ'ընես, ո՛չ ինչ-
» պէս ուրիշ անգամներ, այլ ամենայն ե-
» րբ անհրաժեշտ և արագութեամբ, վասն զի
» « Վտանգը դանդաղելուն մէջ է »: Սլոգ
» նոր գումարտակը պատրաստ պէտք է
» ըլլայ թուրք ամառայն վերջը: Ձեռք գիտեր
» թէ պիտի յաջողիս այդ կողմերը լաւ

» ձիեր գտնել, մանաւանդ այն քիչ դրա-
 » մով՝ զոր կը դրկենք. փոխ-Գանձապե-
 » տէն աւելին չկրցանք առնել. ասոր հետ
 » ունեցած վերջին խնդիրներու պատճա-
 » ռաւ, մեզի հետ այնչափ բարեկամ չէ:
 » Այդ դրամին կէսը Քմիղայի տուր՝ ու-
 » բուն ուրիշ գործ մը յանձնեի ենք: Լը-
 » սեցինք որ նա Ուրիղայի մէջ բռնաւո-
 » բութիւններ ըրեր է, ուստի լաւագոյն է
 » առ նա գրուած նամակը քովդ պահես,
 » և երբ պատշաճ դատիս այն ատեն ի-
 » բեն յանձնես: Եթէ անոր դէմ եղած
 » ամբաստանութիւնները ծանր և անպա-
 » տուարեի կը գտնես, նամակը չես յա-
 » ձնեի. մի՛ գուցէ մեր թշնամիները (որոնց
 » մէջ առաջիններն են փոխ-Գանձապետը
 » և Վիդէպսքի Վոյվոտան) մեզի դէմ բո-
 » ղոքեն և ամբաստանեն զմեզ որ այս-
 » պիտի փափուկ գործեր անարժաններու
 » կը յանձնենք: Հակառակ պարագային
 » նամակը կու տաս Քմիղայի. թո՛ղ առի-
 » թէն օգտուի և ծառայութեան մէջ ցու-
 » ցուցած եռանդեամբը և հաւատարմու-
 » թեամբը մոռցնել տայ յանցանքները:
 » Թո՛ղ զիտնայ որ ինքը մեր իրաւասու-
 » թեան տակն է և զինքը դատելը մեզի
 » կ'իշխայ և ոչ ուրիշ ու և է Ատեանի:
 » Ամէն կարելի ջանք և եռանդ ի գործ
 » դիր քեզի յանձնուած գործը լաւ և շուտ
 » ի գլուխ տանելու համար, արդարացեն-
 » լով քու իմաստութեանդ և հաւատար-
 » մութեանդ վրայ մեր ունեցած վստա-
 » հութիւնը:

Յովհաննէս Ռատցիվիլ
 իշխան Պրիթիի և Դուպենքի, Վոյվոտա
 Վիլնայի:

Կարճահասակ ասպետը նամակը կա-
 դալէն վերջ Գարլամբի դառնալով ըսաւ.

— Պիտի ջանամ Վոյվոտա իշխանին
 վրաս ցուցուցած վստահութեան արժանի
 ըլլալ. ամենայն եռանդեամբ ձեռք պիտի
 գարնեմ գործին, վասն զի ես ալ կ'ա-
 ճապարեմ: Տուր ինծի Քմիղայի նամակը,
 ես կը յանձնեմ իրեն. ապէկ ժամանակին
 հասաւ:

Ջինուորագրութեան լուրը շուտով տա-
 րածուեցաւ գիւղին և շրջականերուն մէջ:
 Ամէն կողմ շարժիլ սկսան, թէպէտ շատե-
 րը մտաւտանջութեան մէջ ինկան, մտածե-
 լով որ արշաւանքը յուլիսի վերջը, հունձ-
 քէն առաջ տեղի պիտի ունենայ: Պուզրիմ-
 ները, Սյարքիանները և Դոմաշէվիչները
 Բացունէլի գնացին՝ Վոլոտիովսքիի քով:
 Մէկգմէկ կը խրախուսէին, մեծ եռանդ ցոյց
 կու տային, կը սպառնային թշնամւոյն,
 ապահով էին թէ պիտի յաղթեն: Պու-
 դրիճները միայն լուռ կը կենային, և ու-
 բովհետեւ ամէնքը գիտէին անոնց սովորու-
 թիւնը, անոր համար գէշ մեկնութիւն մը
 չէին տար այն լուտութեան. լաւ գիտէին
 որ ամէնէն առաջ անոնք պիտի նետուին:
 Ոչ ոք կը խօսէր Քմիղայի և Ալեքսանդրա
 օրիորդին վրայ, ամէնուն խօսակցութեան
 նիւթը վերահաս պատերազմն էր: Վոլո-
 տիովսքիի ալ մտացաւ զ(1)էն, և անկէց
 մերժուած ըլլալով. լրջօրէն սկսաւ մտածել
 թէ ինչ պիտի ընէ Սպարապետին առ
 Քմիղա ուղղած նամակը:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Միջայէլ Վոլոտիովսքիի համար հա-
 սած էր անխոնջ աշխատութեան մը ժա-
 մանակը. Եսխընթաց գլխուն մէջ պատ-
 մուած դէպքերէն մէկ շարք վերջ, գնդա-
 պետը փոխադրուեցաւ Ուրիղա՝ ուր ձեռք
 զարկաւ զինուորագրութեան գործոյն, և
 որովհետեւ հոն մեծ համբաւ ունէր, ազ-
 րուականները, մանաւանդ Լաւոտացիք,
 բազմութեամբ իրեն դիմեցին:

Երբ յարմար ժամանակը հասած հա-
 մարեցաւ, գնաց Քմիղայի քով՝ որ արդէն
 առողջանալ սկսեի էր. Քմիղա մէկէն ճանչ-
 ցաւ այցելուն, զոյնը նետեց, բայց տես-
 նելով ժպիտ մը անոր ըրթանց վրայ, ձեռ-
 քը երկնցուց ըսելով.

— Շնորհակալ եմ այցելութեանդ հա-
 մար, այդու կը ցուցնես թէ կատարեալ
 ապպետ մըն ես:

— Եւայ հարցնելու թէ արդեօք ոիս

պահանջ ես ինծի դէմ, — ըսաւ փան Մի-
քայէլ:

— Ես որս չեմ պահեր, երբ ինծի յաղ-
թողը առաջին կարգի սրախաղ մըն է:

— Ինչպէս ես հիմա:

— Գրեթէ բժշկուած եմ, — պատաս-
խանեց ֆմիդաւ, — Անշուշտ ողջ մնալս
զարմանք կը պատճառէ ճեղքի, ես իսկ
չեմ կրնար համոզուիլ բժշկուած ըլլա-
լուս: Երբ անկողնէս ելլելու վիճակի մէջ
ըլլամ, կրնանք նորէն սկսիլ եթէ կ'ուզես:

— Ահ, այդ նպատակաւ չեմ եկած
հոս:

— Դուն կամ սատանայ ես, — շա-
րունակեց ֆմիդաւ, — կամ կախարդ: Աս-
տուած գիտէ որ պարծենալու համար չէ
որ կ'ըսեմ, վասն զի անդիի աշխարհքէն
կու գամ, սակայն ես միտքս դրեր էի թէ
սրախաղութեան մէջ շատ քաջ եմ և ան-
յաղթելի: Ո՛րք և ուսկի՞ց սուրվեցար այդ-
չափ լաւ գործածել սուրբ:

— Մանկութեանս ատեն հայրս եղաւ
վարպետս, — պատասխանեց վոլոտիովս-
քի, — ապա աւելի կատարելագործեցի
Ռիւսի վոյվոտայի ծառայութեան մէջ: Ե-
ւստ քիչեր ինծի հետ չափուիլ կը հա-
մարձակէին:

— Եթէ չեմ սխալիր, — ըսաւ ֆմի-
դաւ, — Վիլնայի վոյվոտա Ռատցիվիլնե-
րու ղեկակին մէջ լսեր եմ պատմութիւն-
ներդ: Անունդ Միքայէլ է:

— Այո՛:

— Ուրեմն դուն այն վոլոտիովսքի՞ն
ես որ, ինչպէս կ'ըսուի, մէկ սուրի հարուս-
ծով գրեթէ երկու կտոր ըրեր է Պոկունը:

— Այո՛, ես եմ:

— Քեզի նման մարդէ մը յաղթուիլը
ամօթ չէ ուրեմն: Երանի՛ թէ բարեկամ
ըլլայինք: Դուն զիս մատնիչ անուանե-
ցիր, սակայն կը սխալիս:

— Կը ճանչնամ Հիմա սխալս, — պա-
տասխանեց վոլոտիովսքի, — քու մարդիկ-
ներէդ խնդրոյն էութիւնը իմացայ, և եթէ
այդ խնդիրը լաւ հասկեցած չըլլայի, գիտ-
ցած եղիր որ հոս ոտը չէի կոխեր:

— Չար լեզուներ զիս զրպարտեցին և

կը շարունակեն զրպարտել, — ըսաւ ֆմի-
դա զանաացած: — Չեմ ըսեր թէ անմեղ
եմ և անարատ, բայց մարդիկ լաւ ըն-
դունելութիւն չըրին ինծի:

— Քու անունդ և համբաւը շատ աւ-
րեցիր վոլոտիովսքիին այրելովդ և Պիլ-
լէվիչ օրիորդը առնանգելովդ:

— Հիմա անոնք ամէնքն ալ զիս կ'ամ-
բաստանեն, — առաջ տարաւ խօսքը ֆմի-
դաւ: — Այո՛, ստոյգ է, այրեցի վոլոտի-
ովսքիին և շատ մարդ սպաննեցի, բայց,
Աստուած վկայ, առանց պատճառի չըր
ըրածս: Նոյն գիշերն իսկ, հրդեհէն առաջ,
ուխտ ըրեր էի խաղաղութեամբ ապրիլ այս
ազնուականներուն հետ և Ուրիզացիներուն
ալ գոհացում տալ, որոնց հետ իբրև բըռ-
նաւոր վարուեք էի: Տուն դարձայ, հոն
ի՛նչ գտայ, իմ ընկերներս բարբարոսա-
բար սպանուած: Հազիւ լսեցի թէ այդ
գործը կատարողները Պուրբիմներն են,
վրէժխնդրութեան անդիմադրելի զգացում
մ'ունեցայ և վրէժս լուծեցի ահաւոր կեր-
պով: Գիտե՛ս, ինչու՞ համար սպաննեք
էին ընկերներս: Վասն զի հասարակաց
տեղ մը ուզեր են պարել ազնուականնե-
րու կիներուն հետ:

— Յարգելի պարոնս, — պատասխա-
նեց վոլոտիովսքի, — ստոյգ է թէ անգը-
թօրէն վարուեք են ընկերներուդ հետ, սա-
կայն ազնուականներն եղան զանոնք ըս-
պաննողները: Ոչ ոք իրենց վատ համբաւն
եղած է պապճառը, վասն զի եթէ պա-
տուաւոր մարդիկ եղած ըլլային, և պա-
րելու փափաք յայտնած ըլլային, գործը
այս աստիճանի պիտի չհասներ:

— Խեղճե՛րը, — ըսաւ ֆմիդա իր խոր-
հուրդներուն հետեւելով, — Երբ հոս ջեր-
մով բռնուած կը զառանցէի, զանոնք ան-
կողնոյս շուրջը տեսայ, վերջերէն այլա-
յա՛ծ գէ՛մբերով, լսեցի անոնց հեծեծանքը
և աղաչանքը: — Փմիդա, մեր հոգիներուն
համար պատարագ ըսել տուր, հոս տան-
ջանքներու մէջն ենք: — Ճշմարիտ կ'ը-
սեմ, կը զգայի որ մագերս կը տնկուէին
գլխուս վրայ, կարծես կը խղզուէի ծծում-
բի հօտէն՝ որ կը լեցնէր սենեակս:

Այս խօսքերէն վերջ կարճ լուսթիւն մը տիրեց:

— Գալով առեանգման, — շարունակեց Քմիդա, — պէտք ես գիտնալ որ նէ ազատեց իմ կեանքս երբ կը հալածէին զիս ազնուականները, բայց ապա հրամայեց ինծի հեռանալ և մէյմ'ալ չերենալ աչքերուն: Ուրիշ ի՞նչ միջոց կը մնար ինծի:

— Այս ալ ստոյգ է որ թաթարի գործ էր ըրածդ:

— Կ'երեւի թէ սիրոյ ի՞նչ ըլլալը չես գիտեր. չես գիտեր թէ ինչպիսի՞ յուսահատութեան մէջ կ'իյնայ մարդ մը՝ որ կը կորսնցնէ աշխարհիս վրայ ունեցած ամեն նասիրելի բանը:

— Ե՛ս չեմ գիտեր սիրոյ ի՞նչ ըլլալը, — զոչեց վոլոտիովսքի յուզուած: — Այս սուրը կրել սկսելէս ի վեր միշտ սիրահարուեր եմ. կը խոտտովանիմ թէ սիրոյս առարկայն միշտ կը փոխուէր, վասն զի փոխադարձ սէր չէի գտներ: Եթէ այս փոխադարձ սէրը վայելէի, ինծիմ աւելի հաւատարիմը սլիտի շփոտուէր աշխարհիս վրայ:

— Այդ ի՞նչ տեսակ սէր է որ այդչափ զիւրութեամբ կը փոխուի, — ըսաւ Քմիդա:

— Կը մարէր, վասն զի զայն միշտ վառ պահող փոխադարձ սիրոյ բոցը կը պակսէր: Իսկ դուն այդ ոճով գործելովդ թշնամիներուդ ձեռքը զէնք տուիր և կեանքդ կորսնցնելու վտանգի մէջդ դիրք. նոյն իսկ քանի մը օր առաջ ալ կրնայիր կորսնցնել բոլորովին նաև սիրած կինդ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես. — հարցուց Քմիդա տաքնալով և անկողնոյ մէջ նստելով: — Ի՞նչ հանդիպեցաւ էնոր:

— Ոչ ինչ. ուրիշ մը էնոր ձեռքը խընդրեց և բացարձակապէս կ'ուզէր ամուսնանալ հետը:

Քմիդա զունաթափեցաւ, խորը ինկած աչքերէն կրակ կը ցայտէր. կատաղութեամբ վեր ելլել փորձեց ու պոռաց. — Ո՛վ է այդ Սադայէլի օրդին, ի սէր Աստուծոյ, յայտնէ՛:

— Ե՛ս, — պատասխանեց վոլոտիովսքի պաղարինուութեամբ:

— Դուն, դո՛ւն, — հարցուց Քմիդա ապշած: — Կարելի բան է:

— Եւ սակայն ճշմարիտ է:

— Մատնի՛չ, այդ քեզի վայել գործ է, — մռնչեց Քմիդա բարկութենէն դալով: — Օրիորդը ընդունեցաւ խնդիրդ:

— Բացարձակապէս մերժեց՝ առանց վարկեան մը առաջարկիս վրայ մտածելու:

Այս բացատրութենէ վերջ երկուքն ալ լռեցին: Քմիդա աչքերը յառած վոլոտիովսքիի վրայ՝ կը դիտէր. հագիւ շունչ կ'առնէր:

— Դուն զիս մատնի՛չ կ'անուանես, — շարունակեց վոլոտիովսքի, — ես քու եղբայրդ կամ բարեկամդ եմ արդեօք: Երգմանս դէմ ըրի միթէ:

— Ինչ որ ալ ըլլայ երկուքնէս մին աւելորդ է աշխարհիս վրայ, — պատասխանեց Քմիդա ակունները սեղմելով: — Եթէ չկրցայ սուրով, ասորճանակով կառող եմ սպաննել զքեզ:

— Դուն զիս չես կրնար սպաննել, վասն զի յանձն պիտի չառնեմ երկրորդ անգամ քեզի հետ զարնուիլ. — պատասխանեց Միքայէլ: — Եւ գիտե՛ս, ինչու համար յանձն պիտի չառնեմ:

— Ինչո՞ւ համար, — հարցուց Քմիդա:

— Վասն զի նէ կը սիրէ զքեզ: Այդպիսի յայտնութիւն մը հիւծուած հիւանդին ուժերէն վեր էր: Գլուխը բարձին վրայ ինկաւ, քրտինքը ճակատէն վար սկսաւ հոսիլ, լուռ և անշարժ մնաց: Քիչ վերջ ինքիւն զալով. — Ո՛րչափ սեղան եմ, — ըսաւ. — ինչպէս իմացար թէ նէ կը սիրէ զիս:

— Վասն զի երկու աչք ունիմ, և կը տեսնեմ, ըրեղ ունիմ, և կը դատիմ: Հագիւ թէ առաջարկութեանս մերժումը լսեցի՝ միտքս լուսաւորուեցաւ: Երբ, մենամարտէն վերջ, բովը զնացի իմացնելու համար թէ ազատ է, դուն վիրաւորուած ես, փոխանակ երախտագիտութեան ցոյց մ'ընելու, կոնակը դարձուց ինծի, իսկ

ընդհակառակն քեզի համար մեծ խնամք և հոգածութիւն ցոյց տուաւ: Իսկ այն կերպը՝ որով ընդունեցաւ զիս իրեն այցելութեան գնացած ժամանակս, ճամբորտ յայտնութիւն մը եղաւ ինծի համար:

— Եթէ ստոյգ են ըսածներդ, — պատասխանեց Քմիդա տկար ձայնով, — իմ վերջերս համար այդ խօսքերէդ լուսգոյն սպեղանի չկայ:

— Իւ սակայն այդ սպեղանին հայթայթողը մատնիչ մըն է:

— Ո՛հ, ներէ. դուն զիս աշխարհիս ամէնէն երջանիկ մարդը ըրիր: Այն ամէն դէպքերէն վերջ բնաւ չէի յուսար որ նէ դեռ ուզէ զիս:

— Եթէ կը սիրէ զքեզ ըսի, և ոչ թէ կ'ուզէ, որ շատ տարբեր բան է:

— Եթէ չուզէ զիս՝ զուխս պատին զարնելով կը ջախճանեմ:

— Եթէ անկեղծօրէն հաշտուիլ կ'ուզես ահա յարմարագոյն առիթը կը ներկայանայ քեզի: Քիչ տոնենէն պատերազմը պիտի սկսի. դուն կարող ես մեր սիրելի հայրենեաց մեծամեծ ծառայութիւնները ներ. քաջութեամբ կրնաս փառքեր վաստակել. և այնու ըրած գէշ գործերդ մոռցնել տալ: Ո՛վ կայ առանց յանցանքի, ամէն մարդ յանցաւոր է, բայց ամէնուն դիմաց բաց է զղջման և հատուցման ճամբան: Մեղանչեցիր բռնութիւնները՝ նկնով, պատերազմի ժամանակ անկարգութեանց պատճառ ըլլալով, քնաս հասցուցիր հայրենեաց, մարդկանց զէմ անիրաւեցար: Հիմա այդ բաներէն ետ կը կենաս, կը գործես ինչպէս պատշաճ է ազնուական և ուղղամիտ ասպետի մը: Ահաւասիկ լաւագոյն և ապահովագոյն միջոցը փափաքած նպատակիդ հասնելու, առանց զուխի ջախճախելու պէտքն ունենալու:

Քմիդա ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր վոլոտիովսքի ըսածներուն. վերջապէս բերանը բացաւ ու պատասխանեց.

— Մտերիմ բարեկամի մը պէս կը իօսիս հետս:

— Ես քու բարեկամդ չեմ, բայց թըշ-

նամիդ ալ չեմ, — պատասխանեց կարճահասակ ասպետը, — Եթէ կը ջանամ զքեզ ուղիղ ճամբուն վրայ հանել, պարզ հայրենեաց ծառայութիւն մ'ըրած ըլլալու նպատակաւ է, վասն զի գիտեմ որ լաւ և կտրիճ զինուոր մըն ես:

— Սակայն պիտի թողնուի ինծի որ խորհուրդներուդ հետեւիմ, — խորհրդածեց Քմիդա: — Չես գիտեր քանի քանի դատաստաններ ինծի կը սպասեն, և անշուշտ իւրաքանչիւրը մէյնէկ դատապարտութեան վճիռ պիտի տայ ինծի:

— Ահաւասիկ այդ բանին ալ դարմանը, — պատասխանեց վոլոտիովսքի և զրպանէն դուրս հանեց առ Քմիդա ուղղեալ նամակը:

— Ինծի նամակ մը, — բացազանչեց հիւանդը. — Ո՛վ է զորդը:

— Սպարապետը: Դուն անոր իրաւասութեան տակ ես, որիչ ոչ մէկ Ատեան չի կրնար դատել զքեզ: Իսէ՛ հիմա թէ ինչ կը գրէ քեզի վոլոտուս իշխանը: Վոլոտիովսքի կարգաց Ռատցիվիլի նամակը և ապա յարեց:

— Ինչպէս կը տեսնես, այս նամակը կրնայի յանձնել քեզի, և կրնայի չյանձնել ալ. բայց ես կը յանձնեմ զայն քու ձեռքդ: Քմիդա նոյն վայրկեանին բան մը չկրէցաւ ըսել, զուխը բարձին դրաւ ան շարժ և աչքերը խոշոր բացած լուռ կեցաւ: Յանկարծ աչքերը թըջեցան, և, նորանշան բան, արտասուաց կրկին կաթիլներ Քմիդայի արտեանունքներու վրայ կը փայլէին:

— Աշխարհիս ամէնէն ազնուական և վեհանձն մարդն ես դուն, — գոչեց վերջապէս յուզուած և դողդողուն ձայնով: — Քու տեղդ ուրիշ մը՝ Օլէնքայի մերժման վրէժը պիտի առնէր ինծմէ. դուն, ընդհակառակն, ձեռքդ երկնցնելով զիս զերեզմանէն դուրս կը հանես:

— Այսպէս կ'ընեմ, վասն զի իմ անձնական շահուս չեմ ուզեր զոհել հայրենեաց օգուտը՝ որուն դուն կարեւոր ծառայութիւններ կարող ես ընել:

— Ամէն մարդ քեզմէ օրինակ պէտք

է առնէ, — յաւել փմիդաւ, — Տուր ինծի ձեռքդ. տայ ինծի Աստուած որ ըստ արժանեացդ՝ կարենամ փոխարինել քեզի, վասն զի ասկէ վերջ կենօք եւ մահու չափ կապուած եմ քեզի հետ:

— Աղոր վրայ վերջը կը խօսինք, — պատասխանեց Միքայէլ, — Հիմա ուրիշ բանի վրայ մի՛ մտածեր, Զանա անցեալը Զնջել եւ փառք վաստկիլ. ես օրիորդ մը կը ճանչնամ որ պիտի ուզէ առատօրէն վարձատրել քաջութիւններդ:

— Անմիջապէս կ'ուզեմ անկողնէն ելլել, — գոչեց փմիդաւ, — քանի որ Թշնամին հայրենիքս ոտնակոխ կ'ընէ, ինչպէս կըրնամ ես ծոյլ եւ անգործ անկողնոյ մէջ մնալ: Էյ, ո՛վ կայ հոն: Շուտ տուր ինծի զգեստներս, կայծակնահար ըլլամ, եթէ այսպէս անգործ հոս մնամ:

Վրուստիովսքի, գոհ, ժպտեցաւ ու ըսաւ.

— Հոգիդ մարմնէդ աւելի զօրաւոր է. մարմինդ դեռ ինքզինքը կառավարելու կարողութիւնը չունի: Համբերութիւն. քիչ օրէն ուժդ կը ստանաս նորէն:

Պնդապետը մեկնելու պատրաստուեցաւ: Արդէն իրիկուն էր երբ կարճահասակ ասպետը Լուպիչէն մեկնելով դէպ ի Վոտոգդի ուղղեց քայլերը:

— Անշուշտ օրիորդդ այսօր աւելի լաւ ընդունելութիւն մը կ'ընէ ինծի, — կը մըտածէր Միքայէլ ճամբան շարունակելով, եւ հառաչելով կ'ըսէր ինքնիրեն. — Ո՞վ կընայ ըսել ինծի թէ այս աշխարհիս մէջ իմ չարատանջ կեանքս սփոփելու նախասահմանուած կին մը կայ:

Հասաւ Վոտոգդի: Գիտախօս ժմուտցի մարդը վազեց դէպ ի դուռը, բայց չբացաւ.

— Օրիորդը տունը չէ, — ըսաւ:

— Ո՛ւր գնաց:

— Չեմ գիտեր:

— Ե՛րբ կը դառնայ:

— Ո՞վ գիտէ: Թեւեւ ա՛յ չի դառնար, ամենայն ինչ հետը տարաւ:

Միքայէլ, քանի մը վայրկեան լուռ կեանալէն վերջ, իւրհրդածեց ինքիրեն.

— Ինծմէ փախեր է անշուշտ:

Թրգմ. Հ. Ա. ԳՈՏՏԱՔՃԵԱՆ

ԵՐԱԺՇՏԱԳԷՏ ՆԻՈՂԱՅՈՍ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ *

Կենսագրական ակնարկ Նրա քսանու-
 Ռինգամեայ երաժշտական գործունէու-
 Թեան առթիւ

Քսան եւ հինգ տարի անցաւ այն օրից, երբ Մոսկւայում հանգուցեալ պրոֆեսոր Գրիգոր Խալաթեանի ջերմ մշակցութեամբ ստաջին անգամ տպագրուեց եւրոպական նօտաներով հայ երաժշտագէտ Ն. Տիգրանեանի անդրանիկ աշխատութիւնը, Օր. I, որը կրում է «Անդրկովկասեան երգեր ու պարեր» վերնագիրը: Քսան եւ հինգ տարի անցաւ այն օրից, երբ արեւելեան եղաւնակների վարպետ մայիստրոն ստաջին անգամ փորձեց եւրոպական չափի եւ կաւոնների վերածել, մինչ այդ չափի ու կաւոնի չենթարկւած արեւելքի մուղամներն ու մեղեդիները, մէկ կողմից նրանց մէջ պահպանելով բուն եղանակը իր բոլոր մանրամասնութիւններով, միւս կողմից տալով նրանց եւրոպական փայլ եւ բարդ ու օրինակելի մշակում (обработка). Պէտեբրուրգի կոնսերվատորիայի անունանի պրոֆեսոր Ն. Միլովելը խօսելով երաժշտագէտի հէնց այս անդրանիկ աշխատութեան մասին (НОВОСТЯ) լրագրի 1894 թ. № 91-ի մէջ գովարանում է նրանց լոյս ընծայող երաժշտագէտին ասելով, որ Տիգրանեանը իր այդ արեւելեան՝ եղանակները եւ դրանց ոգուն համապատասխան եւ գեղարուեստական հարմոնիզացիան մշակել է շատ ճիշտ եւ հարազատ: Սա մի ծանր, բարդ եւ պատասխանատու ձեռնարկութիւն էր, որ իր ժամանակին սկսեց հայ երաժշտագէտը եւ ապա 25 երկար տարիների ընթացքում հասցրեց մի օրինակելի բարձրութեան, որով մի մեծ ծառայութիւն մատուցեց երաժշտական աշխարհիս: Եւ

* Բարեկամի մը փափաքը զոհացնելու՝ եւ միանգամայն ազգային տաղանդ մը ծանօթացնելու դիտմամբ, կը հիւրընկալենք առաջիկայ կենսագրականը. յովթ.